

MAGYAR IZRAEL

AZ ORSZÁGOS RABBIEGYESÜLET FÉLÉVI

ÉRTESÍTŐJE

Összeállították :

Dr. GROSZMANN ZSIGMOND • Dr. HEVESI FERENC
Dr. KÁLMÁN ÖDÖN.

BUDAPEST, 5700 NISZAN
1940 ÁPRILIS

Tartalom :

	Oldal
Dr. Hevesi Simon : Kartársaimhoz	1
Dr. Pfeiffer Izsák : Löw 200 beszéde	2

Homiletika :

Dr. Hevesi Ferenc : Beszédvázlatok	5
--	---

Gyakorlati lelkeszkedés :

Dr. Groszmann Zsigmond : Házasságfelbontás	7
Dr. Kálmán Ödön : Isszur v'hetter	17

Rabbik élete és működése :

Dr. Wolf József : Magyar rabbik külföldön... ..	18
--	----

Vallásos nevelés :

Dr. Vidor Pál : Új vallásoktatási könyvek	24
---	----

Egyesületi élet :

Dr. Kálmán Ödön : A titkári jelentésből	26
Dr. Winkler Ernő : A Közgyűlés jegyzőkönyve	29
Rabbikra vonatkozó törvényes rendelkezések	30
Tagdíjbefizetések	

Kartársaimhoz!

A Magyar Izraeliták Pártfogó Irodája azzal a kérelemmel fordul az Országos Rabbiegyesülethez és annak tagjaihoz, hogy kapcsolatban magyar zsidó hittestvéreink nagy részének nyomasztó és reménytelen helyzetével, szentbeszédekben adják meg a híveknek a kellő tájékoztatást és útmutatást; mi módon lehetnek a törvény kéréseinek szem előtt tartásával halhatós segítségére szenvedő testvéreinknek.

A Pártfogó Iroda átírata kiemeli, hogy a ránknehezedett súlyos viszonyok között napról-napra több és több hittestvér jelentkezik munkáért és kenyérért, ugyanakkor munkaadó hittestvéreink közül sokan, akik még nem értették meg az idők szavát, sem zsidó szakmunkást, sem zsidó kisegítő vagy alkalmi munkást nem alkalmaznak és hogy minden lehetőséget fel kell használnunk, hogy ezeket a hittestvéreinket közönyükből felrázzuk. Ezek között a lehetőségek között a legfontosabb a templomi szószék; ezért kéri, hogy a főlisztelendő urak lehetőleg már a legközelebbi péntek esti és szombati szónoklataikban, sőt lehetőleg két héten keresztül bűzdítsák híveiket és világosítsák föl, hogy ma kötelességük, de jól felfogott érdekük is, hogy zsidó munkásokat alkalmazzanak.

Az átírat kifejti, hogy a fizikai munkások alkalmazására nem vonatkozik a zsidótörvény, sőt a legutóbbi napokban a gyárosok is feloldattak azon kötelezettség alól, hogy az üzemekben dolgozó zsidó munkások számát közszállításra vonatkozó ajánlataikban megjelöljék; így tehát semmi törvény, és senki sem akadályozza zsidó hittestvéreinknek alkalmazását fizikai munkára. Hivatkozással a főtisztelendő urak igaz zsidó testvéri érzületére, terjeszli a Pártfogó Iroda ezt az ügyet elénk, bízva, hogy mindent megteszünk a közvélemény fölvilágosítása, a tévedések eloszlatása és szenvedő hittestvéreink megsegítése érdekében. A Pártfogó Iroda viszont külön munkaközvetítő osztálya révén bármikor rendelkezésre áll a munkaközvetítés szolgálatában.

Midőn fentiekben közlöm a Pártfogó Iroda megleghangú felhívásának lényeges tartalmát, a magam részéről behatóan és nyomatékosan felhívom és nagyon kérem nagyrabecsült kartársaimat, hogy papi szívük sugallatát követve, meleg szeretettel és szent buzgalommal tegyenek eleget ennek a testvéri felhívásnak... A Mindenható Isten adjon áldásos eredményt tanításolok nyomán. A Mindenható Isten áldása legyen veletek! A Mindenható Isten irgalma gyámolítsa szenvedő testvéreinket! A Mindenható Isten áldja meg azokat, akik tanításaitokat követik és szenvedő testvéreink segítségére sietnek!

Dr. Hovesi Simon.

Lőw Immánuel: Kétszáz beszéd.

Idestova negyven éve fordul, hogy Szegedre, a szegedi főrabbihoz levél érkezett, Pozsonyból írta egy jesivabeli bócher, — oh, éhező, fázó, éjszakás, áldott, tiszta jesiva-évek. — Arra kéri a főrabbi urat, küldje meg néki nemrégiben (1900) megjelent beszédeit. A Lőw Immánuel, Beszédei 1874—1899. rövidesen megérkezett. Lett is nagy kelete az akkoriban alakult, hamupipőkeként megtúrt Magyar Egyletben. Az arisztokrata Tiferesz Báchurim és a polgári Mággid le-Jáakov német »szónokai« bővében voltak a mintáknak, ott volt Jellinek, Sachs és a sok többiek, csak a bócher-tanyák és a rövid lejáratra, nem hivatalból átengedett iskola-termek közt tengő-lengő magyar-egyletbelieknek nem jutott egy-egy odatévedt Magyar Zsinagógán felül példamutatójuk. Lett hát a Lőw. Úgy estek rá, — hogy többet ne mondják, — akár Ut-napistim áldozatára a babilóni istenek, soha annyi masszóra nem hangzott a pozsonyi ghejtóban, a Vödric-től a Torna-utcáig, mint akkortájt és soha annyi »zuvat« és »izrómban«. Valóságos Lőw-breviáriumok készültek, címszók alatt jeles, megjegyezni (és felhasználni) való mondatok hitről, hazáról, erkölcsről, a zsidóságról stb.

Nos, kedves, derék chávérim, (soka, dereka már a hant alatt), most csináljatok Lőw-breviáriumot! Bezzeg, akkor könnyű volt arany-szemeket szemezni az új, feltárt telérben, ma mély-aknás a bánya, ezer-lépcsős tárnák szakadnak belőle, s ahova tekintesz, merő párvájim-arany. Vagy kimennél az esteli rétre egy füzérre való harmatgyöngyöt szedni, s az esteli rét csupa harmatgyöngy. Mit fűzöl fonálra, az egész, gyöngyös rétet?

Lőw Immánuel új, páros kötetű, prédikáció-gyűjteményében (jórészt már az előbbieken is) az axiómás erejű gondolatok zuhatagozása a felötlőn, egyénitőn jelleges, sűrű-vérű szavakból épített mondatok, — titánok dobálnak így mesteri ihlettel faragott, de mindig természetből formálnak látszó sziklatömböket egymásra, melyek csodamód összeillenek, mintha mindegyikben egyenként s valamennyiben együtt a Teremtő célirányos akarata teljesednék. Formakötő művészet és ösztönös természetesség, a minden nagy alkotás ős-története ismétlődik sorról-sorra.

Eláraszt, elborúl, fölénk zúdul, szinte megszedít szavak, képek; mondatok, gondolatok Niagarája, benne a sugár ezer színre tört fénykévéje csillog és a sugár is benne él, nem idegen napokból tévedt reá. Tenger, most síma, méltóság, fenség, örök mozgás fodorlása, benne egek mosolya, most felzordul, hullámba tornyol, partot ver, sziklát tép, felsí, meghördül, vijjog, mennydörög, benne egek haragvása. Sivatang, kemény, éles, szem, fül élessége, lélek megszárnyasodása, világra tágasodása, most a poézis délibábja úszik felette és lederül rád, most a számum ekéje szaladva szánt végig rajta s téged is homokká sodor. Havas orom-tető, patyolat-fehér, tiszta, mint a magabiztos bölcsesség, híg levegőjében kristályként jegeceződik ki a dolgok valósága, igazsága, álsága, a hópárna szikráin megcsendül a

napfény s az ibolyán túl levő sugarak színe hamvasodik a csendes tájon, most felroppen a nemere, jégzsarátnokot szór reád, zordon tölcsért csavar az előbb még lágy pihéből, égről földre, földről égre, — ég izen a földnek, föld nyújtózik égre.

Visz képről képre, belelél »szobros« szentenciák eleven karjaiba, bejár veled ismert és ismeretlen határokat s mindenütt szembetalálkozat önmagadat, korod, hazád, fajod, osztályod, lázad, hited, erkölcsöd, szíved, lelked gyermekével, aki vagy, lehetnél, vagy lenned kellene. Rádmosolyog, ajnároz, édesget, hí, biztat, bátorít, vigasztal, fölemel, lelkesít, edz, gerincel, acéloz, szállat, röpit, beléd lát, rádmered, megtorpant, belédriad, ostoroz, széthúz, megsemmisít és föl-támaszt.

Mindenkinél sokrétebb, mint maga a millióm-arcú élet és mindig azoneygy ütemre dobban, mint az egészséges, élő szív. Témája minden örök emberi és minden ma, felségében, csodaságában, mo-csári alacsonyosságában. Tárgya a vallás élete, az Istenhez hasonulás célkitűzésétől a pallérozott istentiszteletig, az erkölcsi világ, a messiási imperatívustól a magát már szegyevellő szeméremig, a haza Triánontól az utcai kilengésekig, az ember bölcsőtől a sírig és síron is túl, a zsidóság ügyei, a Szentföldtől az egyes gazdasági sorsáig, s a messze határokon belül »minden benne«. De a legelkülönzöbb vonás, ahogy a kicsiny, vagy nagy tárgyat (nem ismeri ezt az elhatározást; minden nagy) megragadja. Lelke »fénybontó hasáb«, ami belesugárzik, azt sokszínű, sokágú fénynyalábbá bontva árasztja tovább. A dolgok egy-sége nem bomlik meg, belső cohesiójuk csak szívósabban tapaszt, csak sokszerűségük, atomszerkezetük mutatkozik a látó lélek előtt.

Hamar feltűnik, hogy Löw igehírdető munkája kezdetei óta szinte feltűnő sajátossággal szereti a masszórai, szám-mondású és felsoroló textusokat. Nagyot tévedne az, aki ebben csak formaadó keretezést, vagy egyénes műhely-eljárást látna. Meg kell figyelni, hogyan dolgoz fel szentfrási verseket és másformájú talmud- és mid-rás-szövegeket. Mindenütt az osztó, taglaló, szinte boncoló módszer, mely még textustalan beszédein is átüt. Az alkotó, formáló lélek tükröződik itt, a fénybontó hasáb, mely első érzékelésében így, bon-tottan fogja át, tőri meg és sugározza ki a beléfurakodó, lítszólag egy ágú, egy színű, sőt szintelen, osztatlan fényt, gondolatot. Elj a lélek taglalásban, felbontásban él, gondolkodik, hat vissza és válaszol, lélekformája a chilluk, az egyben a részek felismerése, hasonlókban az elkülönülő, mozzanatok feltárása, a distinctió. Ez a lélek természetesen hangzik össze masszórával, szám-mondással, felsoroló tétellel, önképére ébred bennük, — nem így szerkeszt, ez a szerkezete.

Aggódalmas szerkezet; persze, ki jól különböztet, jól tanít és a prédikátor, kiváltkép a rabbi tanító. Azonban mivé lennének az akri-biásan iskolás prédikációval? Nem azért, mert a hívek mást várnak, csak azért, mert leglelkük mást áhít. Szerencsére a fénybontó hasáb nem csupán bont, színeképet is ad. Színe van a szónak, színe formá-lódik szó-összetételnek, a szó fest, képet revelál, szavak kapcsoló-dásában, egymásutánján mozdul, él a kép, mely a festő vásznán leg-feljebb, ha »megszóalt«. Azt pedig, aki szavakkal fest, költőnek mondjuk.

Löw költő, nem abban, hogy prózája ritmusban gyöngyöz, itt,

ott alliterál, a gondolat magas hőfokán versben vág ki, hogy stílusnak művésze, ahogy maga mondja: »kereste a szó kifejező erejét, a nyelvezet zeneiségét, tömörítést, szűrő kiegyezést«, — kereste és megtalálta, — nem is abban, hogy szavával képeket fest, — zenét komponál, a költő mind ennél több. A költő a világ szivedobogása, a tiéd és mindannyiunké, ha fölbe hajtod figyelő lelkedet, enszived verését hallgatod benne, meg millió barátodét, meg millió ismeretlenét, a föld, az ég, a mindenség lélekverését. Ami fáj, ami éget, ami zendít, benne van. S ha szól, — mert szólnia kell, téged mond, téged és a világot, téged úgy, mintha a világ szólna, a világot úgy, mintha te beszélnéd valami angyali öröm mámorában, vagy égi fájdalom sós könnyei között. Ez a szív lüktet a kettős kötetben. S milyen kevés benne a nyilvánvaló líra, egy-egy emlékezés a tegnapi, szülőre, mesterre, barátira, kedvesre, az ősznek egy-egy búsmosolyos rajza, egy-egy burkolt odasóhajtás a jövő felé, más feltekintés Istenhez, ahogy Arany Jánosról szól: »a tárgyilagos lírikus«, maga is az, minden lírátlan szaván átüt tisztát, bűnöst, mosdottat, fekélyest, világot, Istent ölelő szerelme, mindenek öröme benne hárfa, mindenek jaja benne sír, mindenek igazáért szót tesz.

Mert a költő megmondja és ítél, ő az igazság kürtszava, bírása tegnapnak és mának, készülő holnapnak, ő az idők mérlege, erről a mérlegről olvassa le a jövőt jósoló hírdetését. A költő rang mérőléce a prófétaság. A prófétaság az igaz-mondás szédült kényszere, nem a betűkről való megvilágosodás a küszöb, melyen bévül a próféta születik, hanem a megmondás lebíthatatlan, zordon muszája. Lőw próféta igén szentelte magát hírdetővé, a lapokon kétszer is emlékezik erre, tart prófétai jussára, mely nem örökség, ha néki az is. Van kemény ítélő szava bőven, itt-ott burkolt, másutt takaratlan, a tegnapi, hogy »a történelem tanúsága a Hitör törekvéseit igazolta«. Nem intelem ez a mának és nem prófécia holnapra? A mának mondja: »Hol a világnak könnyező szeme?«, a holnapnak szól: »Hívó megújulást, nem pusztá ügymenetet és kezelésszabályozást keres a központkereső Izrael...«

És pap szól hozzánk e beszédek lapjairól, »a hit tornyának öreg toronyőre«, a simogató, selymes, lágy tenyér, a vigasztaló, csendesítő »édes bölcsesség«, a hit ébresztő, Istenbe fogóztató, imára, alázatra szólító, mert szívnek kémlelője a szenvedés, viseld, főlemel. És rabbi, az Irás és írások szerelmese, zsidó tudás első fáklyavívője, írásmagyarázó az elkü nyomon-járója, mának az ősz-szövegbe beleérezője, micvónak, jámbor szernek kegyes serkentője, hagyománykertjének gondos ápolója, mindnyájunk csodált és szeretett Mestere.

Monor.

Dr. Pfeiffer Izsák.

HOMILETIKA

Beszédvázlatok.

PESZÁCH.

A szabadság fogalmáról: Különbség van szabadság és szabadosság között. Az igazán szabad ember kényszer nélkül is teljesíti kötelességeit, engedelmeskedik a törvénynek. — *A spontán erkölcsiség az igazi szabadság.*

A szabadosság-féltelenség, a törvény tudatos áthágása, az önzés érvényesítése.

A szabad ember *önzellen*, saját erkölcsi akarata folytán.

Henry George szerint Mózes a világtörténet legnagyobb egyénisége, mert egy nemzetet nevelt *spontán* erkölcsi törvénytiszteletre és törvényteljesítésre, büntető szankciók lehető mellőzésével.

Az ilyen ember és az ilyen közösség még a rabságban is szabad.

PESZÁCH SZOMBATJA.

Az Énekek éneke a pásztorlány és pásztorja szerelmét tárgyalja.

Királyi csábítás a pásztorlánykát nem képes eltántorítani jegyesétől. — Se kecsegtetés, se fenyegetés hűtlenné nem tudja tenni.

Izrael Isten jegyese, Isten Izrael pásztorja.

רועה ישראל ; — וארשחק

Izrael legyen állhatatos Isten iránti szerelmében.

קרושים

A szentség fogalma: Istenhez való hasonlatosságunk a **בצלם אלהים** Értelme: Isten a tökéletesség! Erkölcsi tökéletesség.

Az ember erkölcsi lény. Tud az erkölcsi tökéletességben emelkedni. *Ebben* hasonlónak válhat Hozzá.

. . . מה הוא חנוך ורחום אף אתה חנוך ורחום

(Tehát a szentség *általános* emberi ideál és nem Isten különös kegyelmi ténye egyes kiválasztottakkal szemben.)

Nem Istenből árad kegyajándék gyanánt az *egyes* ember felé, hanem *minden* ember önmagától kifejlésztheti. Isten ezt a képességet mindenkinek általában adta, virtuáliter megvan ez mindnyájunkban, csak ki kell bontakoztatnunk egyéniségünkben.

Nincsenek tehát szentjeink, csodatévő kegyes embereink, — de mindnyájunk kötelessége *szentté* válni — azaz erkölcsileg az elérhető legmagasabb fokra jutni.

Legyünk minden nap jobbak, így juthatunk oda, hogy Isten képmását viselni méltókká leszünk.

A betiszakasz kezdete: Isten szava a *Szindj* ormáról. — Az élet magaslatát jelenti a vallás törvénye. A magaslatról messzire látunk: szélesebb látókör, kiterjedt perspektíva az élet dolgainak megítélésében. Önmagunkat kisebbnek is látjuk a látóhatár végtelenségével szemben.

A mélységben kicsiny a látókör: *önzés* — megnövünk saját szemünkben.

A magaslatról tekintve: eltűnnek a látás akadályai. Tisztábban látjuk az *egészet*. A társadalom jelenségei így nem kúsza és különálló képekben cikáznak előttünk, egységesen látjuk őket és szerepüket úgy, hogy részei vagyunk az egésznek. A társadalom keretébe illeszkedünk.

A magasból kicsinyek a látott dolgok. Az élet bajai, gondjai eltörpülnek.

Erre a magaslatra emel a zsidó gondolat és a zsidó törvény. *לו חנוני איש* — ez az önzetlenség törvénye. — *ואת מקדשי תיראו; את שבתותי תשמרו* — ez jelenti a nyugadodalmas életszemléletet és a magasabb társadalmi felfogást, amit a zsidó tana és törvény hírdet.

במדרב

A haftórá, Ézs. 66. fej. szavait értelmezzük: *כי באש ה' נשפט* Az Örökkévaló *tűzben* tart ítélélet.

A tűz pusztít, *de tisztít is*. Vannak vallások, melyek *tisztító* tűzről beszélnek. Ennek eredete a fémek megtisztításának ipari módja: kitisztítják a salakot, a megolvadt nemes fém az olvasztó kemencében elkülönödik a salaktól. Az értéktelen salak porrá omlik.

A szenvedések tűzben így válik el az emberi egyéniség nemesebb ércé, így tisztul meg a lélek a büntetés tűzében. *A tűz edz*. A vas törékeny, *tűzben* rugalmas, ellentálló acél lesz belőle — a szenvedések tüze megerősíti az emberi lélek ércét, ellenállóbbá, edzettebbé teszi.

Igy kell felfogni a szenvedéseket, melyet bűneink következményei gyanánt sújtanak.

De a tűz melegít is és fényt is ad. A bűnhődés azt mutatja, hogy Isten törődik még veled. Nem hagyott el, meg akar tisztítani, meg akar edzeni. Nem közömbös irántad. Mint apa, fenyítő kezével akar megjavítani. Szeméid *nehát* *של אהבה* — az ő apai szeretetének jelei. Ez hasza át lelketi fényvel és melegséggel. Ennek világossága vezéreljen életed útján.

SOVUAUSZ.

A kinyilatkoztatás jelentősége az emberiség szempontjából.

Ezt a csodálatos történeti ajándékot mi vittük az emberiségnek.

Miért nem hálás ezért az emberiség?

Talán mert nem akarnak a Tíz ige szerint élni?

Mi nem hálát akarunk, csak annyit:

az emberiség tartsa meg a Tíz ígét.

Akkor boldogabb volna a világ.

Budapest.

Dr. Hevesi Ferenc.

»»»»»★«««««

GYAKORLATI LELKÉSZKEDÉS

Házasságfelbontás.

Bevezetés.

A házasságfelbontás szabályait a Talmud és a vallástörvényi gyűjteményes munkák — főleg Jákób b. Áser (1340) Turja — alapján Káro József (1488—1575) szedte tételekbe a *Sulchan Áruoh Eben Haezer* 119—154 §§-ban. A nagy kodifikátornak kiegészítője *Iszerlesz Mózes* (1520—1572) a XV. századbeli nürnbergi *Margoles Jakab* által gyakorlati célból összeállított eljárást mint az Eben Haezer 154. §-nak 101. pontból álló függelékét סדר הנישואין címen iktatta a a Sulchan Áruohba. A krakkói *Jechiel Michl Jozefs* (XVIII. sz.?) ugyancsak gyakorlati célt tartva szem előtt, héber és részben jiddis nyelven összeállította סדר הנישואין gyűjteményét, mely többféle kommentárral ellátva önállóan, de az Eben Haezer kiadásokhoz is csatolva általánosan el van terjedve.

Ezen egymást kiegészítő, egymásba kapcsolódó munkák utasításai szerint bonyolítottuk le mai napig is a házasságfelbontásokat. Idők folyamán az a helyzet alakult ki nálunk, hogy a jiddis nyelvet fokozatosan kiszorította a német, majd ez utóbbit a magyar nyelv használata. Jelen dolgozatnak egyedüli célja, hogy szigorúan ragaszkodva a tradíciókhoz, de kibontakozva a magyar nyelvterületen már idejét múlt jiddis, vagy akár német nyelvből, kizárólag gyakorlati célból magyar nyelven közölje a házasságfelbontási eljárást.

Nem foglalkozunk a házasságfelbontás történetével,* de szükségesnek tartjuk, hogy állandóan utaljunk a forrásokra: *Sulchan Áruoh, Eben Haezer* (röv. E. H.), *Iszerlesz* glosszája (röv. Hgh.), *Margoles*: Széder Háget (röv. Sz. H.), *Jechiel Michl Jozefs*: Széder Gittin (röv. Sz. G.). Ezen munkák kommentátorai az illető helyeken rámutatnak a régebbi forrásokra.

Midőn ezen összeállítást közzétesszük, nyomatékosan hangsúlyozzuk, hogy semmikép sem szabad ezt kompendiumnak tekinteni, amely bárkit is felmentene az eredeti források tanulmányozása

* *Blau*: „A zsidó házasságfelbontás” című tanulmánya, Budapest, 1911-2, tisztán történelmi kutatás tárgyává teszi a házasságfelbontást, szándékosan nem foglalkozik a kérdés gyakorlati eredményeivel. Lásd még: *Fassel*: Das mosaisch-rabbinische Civilrecht 44—121. §§ és 1201—1252. §§. Nagykanizsa, 1852-4. *Frankel*: Grundlinien des mosaisch-talmudischen Eherechts. Breslau, 1860. *Duschák*: Das mosaisch-talmudische Eherecht. Wien, 1864. Gyakorlati szempontból lásd: *Groszmann*: Házassági jogunkról. Magyar Izrael, IX. évf. 3—6. sz.

alól. Komolyan szem előtt tartandó a szigorú tétel כל שאינו יודע במיב נשין וקידושין לא יהא לו עסק עמהם (j. Kidd. 6a; E. H. 49. §. 3; Sz. H. bevezetése.)

A) Midőn férj és feleség megjelennek a válásnál.

סדר גט ראשון מד הבעל ליד האשה.

I. Általános tételek.

1. Válási szertartás csak nappal végezhető és még nappal fejezendő be. (E. H. 123. §, 5, Hgh; Sz. H. 88—89; Sz. G. 4 és hozzá a Piszché Tesuvó.)

2. Szombat és ünnep előnapján nem írunk válólevelet. (Sz. H. 1; Sz. G. 3.)

3. Hármaskollegium ב"ד intézi a válást. (Sz. G. 5 és hozzá a Piszché Tesuvó.)

4. A válólevél írója legyen jártas סופר és sem a válófelekkel, sem a tanúkkal ne legyen rokonsági viszonyban. (E. H. 123. §, 1; 130. §, 1. Hgh.; Sz. H. 12; Sz. G. 7.)

5. Tanúk עדים csak kifogástalan valláserkölcső férfiak lehetnek. (E. H. 130. §, 1; Sz. H. 2; Sz. G. 6.)

6. A papír legyen sima, a tinta tartós עומד, a toll könnyed ליד הקיקה שלא לכא ליד הקיקה, ezért használunk lúdtollat. (E. H. 124. és 125. §; Sz. H. 39, 41, 45; Sz. G. 62, 63, 67, 68.)

7. A rabbi előírja a סופר részére זמן a keltezt. (E. H. 126. §. 2—7; Sz. G. 98—106.) Előírja továbbá a válófelek neveit. Ennek főbb szabályai:

a) אם נקרא כפי ישראל בשם אחד ובפי עכו"ם בשם אחד, כותבין שם ישראל (E. H. 129. §. 14 Hgh.)

Például: מרדכי דמתקרי מארשאן — לאה דמתקריא אילאנא

b) כל ששני השמות בלשון הקודש, כותבין דמתקרי (E. H. 129. §. 16 Hgh.)

Például: יוסף יהודה דמתקרי יוסף לייב

c) אם אחד בלשון לעז, כותבין המכונה (E. H. 129. §. 16 Hgh.)

Például: יהודה המכונה לייב — דוב המכונה בער

d) אין כותבין רב או חכם, אבל כותבין כהן או לוי (E. H. 129. §. 7 Hgh.; Sz. G. 24.)

Például: יצחק בן אברהם הלוי — יהודה בן משה הכהן

e) כל כינוי משפחה אין לכתבו כלל (E. H. 129. §. 16 Hgh.)

f) המנהג בשמות הנשים, כל שם שאינו בלשון הקודש, באלוף (E. H. 129. §. 34.)

g) נר או נורית כותבין נה או לו שם של יהדות לבד וכותבין לו בן אברהם (E. H. 129. §, 20; Sz. G. 21.)

h) שתוקי או אסופי אין כותבין אלא שמותיהם בלבד (E. H. 129. §, 9; Sz. G. 22.)

i) מתנה, כוחין שם ישראל וכל שום והניכה דאית ליה (E. H. 129. §. 5. Hgh; Sz. G. 20. — Lásd még: E. H. 129. §; Sz. H. 36—37; Sz. G. 19.)

j) Amidón a válófelek egyikének, vagy atyjuknak שם ישראל héber nevét nem tudjuk megállapítani, polgári egyéni nevét írjuk. Óvakodjunk attól, hogy önként kombináljunk héber nevet, mert ez által a נש érvénytelenné válik. Arra az álláspontra nem helyezkedhetünk, hogy a héber nevek nem ismerése következtében nem hajtjuk végre a válást, mert ez által vagy lehetetlenné tesszük a válófelek újabb házasságát, vagy arra kényszerítjük őket, hogy újabb házasságukat csak a polgári törvények szerint kössék meg.

8. A hely nevét, ahol a válás történik, az ott kialakult tradíció szerint kell írni. (Sz. G. 108.)

II. Megbízás a válólevél írására és aláírására.

9. *Rabbi* figyelmezteti a tanúkat שמה עברו עבירה (שמה עברו בתשובה ברבם) (שנפסלים בה) Sz. H. 2. Hgh.; Sz. G. 27.)

10. *Rabbi*: Figyelmeztetem a válási szertartásban résztvevőket, hogy ha majd a felvetendő kérdésekre igenlő választ kell adni, csak egy igennel válaszoljanak és ha nemmel kell válaszolni, ugyancsak egy nemmel válaszoljanak. (Sz. H. 73. Hgh.; Sz. G. 34. A kettős állítás vagy tagadás fölösleges eskü volna. Sz. G. 34-hez Piszché Tesúva).

11. *Rabbi*: Te מי ב' מי ב' (aki egy dobozban tartja a papírt, tintát, tollakat és egyéb íróeszközt) ez az íróeszköz a te tulajdonod? — Igen. (Sz. H. 13; Sz. G. 35.)

12. *Rabbi*: (miután figyelmezteti a férjet, hogy a válási szertartás alatt őt is, meg feleségét is zsinagógai nevükön fogja szólítani és hogy a szertartás kezdetén régi szokás szerint félreértés elkerülése okából tegezni fogja őt) Te מי ב' מי ב' akarsz-e feleségednek מי ב' מי ב'-nak házasságfelbontó válólevelet גט-et adni, mégpedig szabad akaratból, minden kényszer és minden feltétel nélkül? — Igen. — (E. H. 134. és 147. §§; Sz. H. 14. és 31.; Sz. G. 36.)

13. *Rabbi*: A szabad akaratnak semmi módon sem szabad korlátozva lennie. Ha Ön esküvel fogadta volna, hogy feleségének válólevelet fog adni, avagy kezét, szavát adta volna erre — akkor a válás nem volna érvényes, mert nem szabad akaratból adná a válólevelet, hanem az eskünek vagy ígéretnek kényszere alatt. Ezért mondja utánam: Kijelentem, hogy soha sem nem esküdtem, sem kezemet, sem szavamat nem adtam arra, hogy feleségemnek válólevelet fogok adni, hanem szabad akaratomból adom a válólevelet. Amennyiben azonban valaha mégis tettem volna ily esküt, fogadalmat vagy ígéretet és arról megfeledkeztem, úgy most megbánom azt az eset-

leges esküt vagy ígéretet és kérem a főt. Rabbiságot, sziveskedjék engem ezen esküm vagy ígéretem alól feloldani. — A כיר tagjai háromszor mondják: מותר לך (E. H. 134. §; Sz. H. 14. §; G. 39—40. Félreértések elkerülése okából figyelmezteti a rabbi a férjet, hogy csak azon eskü alól nyert feloldást, amely ezen házasságfelbontásra vonatkozik, de nem érinti esetleges más irányú esküjét.)

14. *Rabbi*: Vajjon nem tett-e Ön valamely hatóság, tanúk, vagy bárki előtt is oly nyilatkozatot, amely szerint Ön fog ugyan feleségének válólevelet adni, de már előre óvást emel annak érvényessége ellen? — Nem. —

15. *Rabbi*: Mondja tehát utánam: Kijelentem, hogy sem hatóság előtt, sem bárki más előtt soha oly nyilatkozatot nem tettem, amely a legtávolabbról is úgy volna értelmezhető, hogy az a válólevél, amelyet feleségemnek adni fogok, ne legyen érvényes. Ha bárminő óvást emeltem volna a נא érvényessége ellen, úgy ez óvást a tanúk előtt most megsemmisítem. Ha tehát tanúk jönnének, akik az én nevemben ilyesmit állítanak, már most kijelentem, hogy azok hamis tanúk. (E. H. 134. §; Sz. H. 20. Sz. G. 45—48).

16. *Rabbi*: Az íróeszköz, amivel és amire a válólevelet írják, kell hogy a férj tulajdona legyen. Az író Önnek fogja azokat ajándékozni, Ön átveszi tőle és a birtokbavétel jeléül a magasba emeli.

17. *Író a férjhez*: Te פ' ב' פ' itt van a papír, a tinta, a toll és a többi íróeszköz. Mind ezt neked ajándékozom במתנה נטורה valóságos ajándéku. — Férj átveszi a dobozban levő összes írószereket és magasba emeli. (E. H. 120. §; Sz. H. 13; Sz. G. 49—50).

18. *Férj a tanúkhöz*: Ti tanúk, figyeljeteK ide, hogy milyen megbízást adok az írónak.

19. *Férj az írónak*: Te író פ' ב' פ' itt van a papír, a tinta, a toll és az egész íróeszköz; megbízlak, hogy írj velük egy válólevelet az én nevemben פ' ב' פ', hogy ezáltal elváljak feleségemtől פ' ב' פ' től, még pedig ird meg e válólevelet לשמי az én nevemben és megbízásomból, ולשם ורשמה feleségem nevére és részére ולשם גירושין és a válás céljából. De már most felhatalmazlak téged arra, hogy amennyiben ez a válólevél, amelyet írni fogsz, hibásnak bizonyulna, más válólevelet írhatasz, akár százat is, de valamennyit ird meg לשמי az én nevemben és megbízásomból, ולשמה feleségem nevére és részére ולשם גירושין és a válás céljából, mindaddig, míg az egyik válólevél כשר hibátlan lesz írásában is, meg tanúalírásában is, az itt ülésző főt. Rabbiság elbírálása szerint.

20. *Író*: כן אעשה így fogok cselekedni. (E. H. 120. §; 122 §; Sz. H. 15; Sz. G. 51—52).

21. *Férj a tanúkhöz*: Te פ' ב' פ' és te פ' ב' פ' legyetek az én tanúim és írjátok alá azt a válólevelet, amelyet a פ' ב' פ' fog írni,

hogy ez által elváljak feleségemtől מ' ב' מ' -től, mégpedig íráatok alá a válólevelet לשמו az én nevemben és megbízásomból, ולשמה feleségem nevére és részére גירושין ולשם גירושין és a válás céljából. De már most felhatalmazlak benneteket arra, hogy amennyiben ez a válólevél hibásnak bizonyulna, más válólevelet is aláírhattok, akár százat is, de valamennyit íráatok alá לשמי az én nevemben és megbízásomból, ולשמה feleségem nevére és részére, גירושין ולשם גירושין és a válás céljából, mindaddig, míg az egyik válólevél כשר hibátlan lesz írásában is, meg tanualáírásában is, az itt ülésző főt. Rabbiság elbírálása szerint.

22. *Tanúk:* נעשה כן így fogunk cselekedni. (E. H. 122. §; Sz. H. 16; Sz. G. 53—54).

III. Az írás és aláírás szabályai.

23. Féj átadja סופר-nak az íróeszközt (Sz. G. 56—62). Ezután a válólevelet megvonalozza ישרוט a papírost, még pedig annak hátsó lapján húzva meg a szöveg 12 sorát, egymás alá a tanualáírások fél-fél sorát, továbbá a két oldalmargót. Előbb azonban kijelenti a tanúk előtt, hogy minden חוקים-ot ולשם גירושין ולשמה ולשם tesz meg. (E. H. 124. §. 3. Hgh.; 125. §. 10; Sz. H. 42, 44; Sz. G. 61; 64—63).

24. Az írás megkezdése előtt a סופר így szól az עדים hez: שמעו אלי אתם עדים פיבים ופיבים, הנה כותב נש זה לשם פיבים לנרש בו את אשתי ולשם גירושין ואני כותב אותו לשמו ולשמה ולשם גירושין (E. H. 131. §. 7; Sz. H. 38, 55 Hgh.; Sz. G. 70).

25. A tanúk a סופר mellett tartózkodnak legalább az első sor megírásánál, hogy majd hitelesíteni tudják a נש-et. (E. H. 131. §. 8; Sz. H. 21—22; Sz. G. 71—72.)

26. A ferj a rabbi figyelmeztetésére a rabbi hivatalban marad az egész נש megírásánál. Ez idő alatt senkivel sem szabad beszélnie a válásról, nehogy valamilyen szavával lerontsa eddigi kijelentéseinek érvényességét. (E. H. 134. §; Sz. H. 23. és 76.)

27. A 12 sorból álló נש első hat sorába חוקים irandók a keltezés és a nevek; a többi hat sor סופר változatlan szövegű. (E. H. 125. §. 12; Sz. G. 53. és hozzá Piszché Tesúvó).

28. A szavak és betűk írásának általános szabályai (E. H. 123. § és 126. §; Sz. H. 47—55 és 77—78; Sz. G. 79—86 és 155).

a) כלשון ארמית וככתב אשור (E. H. 126. §. 1).

b) הרפה, נגיעה, רביות (E. H. 125. §. 7. és hozzá Hgh.).

c) עריף השיטה (E. H. 125. § 18 Hgh.).

d) אותיות ארוכות (Sz. G. 124, 131, 133, 139, 152).

e) פזרוץ יעקם בצד ימין (Sz. G. 152).

f) כרת משה וישראל כשמה אהת (Sz. G. 154).

29. A válólevél szövege נוסח הגט (E. H. 126. § és 128. §; Sz. H. függeléke; Sz. G. 88—154).

30. Az utolsó sor írása előtt a rabbi átnézi a נט-et לחקן az esetleges íráshibák kijavítása céljából. (E. H. 125. § 16. Hgh.; Sz. G. 155).

31. A tanúk csak az írás megszáradása után írják alá a válólevelet és ez csak az aláírások megszáradása után adható át, nehogy יהיה כתב שיכול להודיעך (E. H. 124. § 9; 130. § 22; 133. § 2; Sz. H. 56; Sz. G. 157).

32. A tanúk az aláírás előtt így szólhatnak egymáshoz: אתה פ'יב'ס' ראה שאני חותם והנני חותם נט זה לשם פ'יב'ס' לנרש בו את אשתו פ'יב'ס' ואני חותם לשמו ולשמה ולשם נירושין (E. H. 131. § 9; Sz. H. 57—65; Sz. G. 160—168).

IV. A válólevel átadása.

A válólevel megszáradása után így folytatódik a szertartás:

33. *Rabbi*: Ismét figyelmeztetem a résztvevőket, hogy a felvetendő kérdésekre csak *egy* igennel, vagy *egy* nemmel válaszoljanak. (Sz. G. 177.)

34. *Rabbi*: Te סוּר פ'יב'ס' vajjon ez az a נט, amelyet te írtál? — Igen. — (E. H. 135. § 1; Sz. H. 66—67; Sz. G. 178—188.)

35. *Rabbi*: Vajjon מובהק סימן מובהק által megismered, hogy ez a נט, amelyet te írtál? — Igen. —

36. *Rabbi*: Vajjon בעל פ'יב'ס' átadta neked a papírt, a tintát, a tollat és az egész íróeszközt az עדים jelenlétében? — Igen. —

37. *Rabbi*: Vajjon megbízott téged, hogy írad meg a getet? — Igen. —

38. *Rabbi*: Vajjon בעל פ'יב'ס' azt a megbízást adta neked, hogy írad meg a נט-et לשם נירושין ולשם ולשמה ולשם נירושין? — Igen. —

39. *Rabbi*: A tanúk jelenlétében bizott meg téged a בעל? — Igen. —

40. *Rabbi*: Így cselekedtél-e és נט-et valóban לשם ולשמה ולשם נירושין írtad meg? — Igen. —

41. *Rabbi*: Vajjon a נט megírása előtt világosan kijelentetted-e, hogy azt נירושין ולשם ולשמה ולשם נירושין akarod megírni? — Igen. — (Sz. H. 73. Hgh.)

42. *Rabbi*: Vajjon a tanúk jelenlétében tetted-e azt a kijelentést? — Igen. —

43. *Rabbi*: Mit mondtál, mielőtt a נט-et megírod, hogy kinek a megbízásából írod azt meg?

44. *Író*: שבענו ארי אחם עדים פ'יב'ס' ופ'יב'ס', שזלמתי לכוּתב אתם בזה הלשון: והנני כותב אותו לשמו ולשמה ולשם נירושין ונשם נירושין. — Igen. —

45. *Rabbi*: Melletted voltak-e a tanúk legalább is az első sor megírásánál? — Igen. —

46. *Rabbi*: Ti tanúk 'פ'ב'ם' és 'פ'ב'ם' hallottátok-e, amint a מרש מכרס מכלל מכלל volt, megszüntetett minden מודעות-t és minden תנאים-ot, mielőtt a סופר-nak megbizást adott, hogy írja meg a válólevelet? — Igen. — (Sz. H. 66—73; Sz. G. 189—194).

47. *Rabbi*: Láttátok-e, hogy a מרש átadta a papírt, a tintát, a tollat és az egész íróeszközt azon megbizással, hogy ezekkel írja meg a válólevelet? — Igen. —

48. *Rabbi*: Hallottátok-e, amint a מרש azt a megbizást adta a סופר-nak, hogy írja meg a válólevelet לשמו ולשמה ולשם נירושין? — Igen. —

49. *Rabbi*: Hallottátok-e, amint a סופר a נט írása előtt kijelentette, הננו כותב נט זה לשם פ'ב'ם' ואני כותב אותו לשמו ולשמה ולשם נירושין — Igen. —

50. *Rabbi*: Megismeritek-e סימן מוכהק által, hogy ez az a נט, amelyet a סופר arra a papírra, azzal a tintával és tollal írt, amelyet a מרש neki átadott? — Igen. —

51. *Rabbi*: Ott voltatok-e a סופר mellett legalább is az első sor megírásánál? — Igen. —

52. *Rabbi*: Jöjjetek עדים és olvassátok el velem együtt a נט-et. Fennhangon olvassák. (E. H. 135. § 1; Sz. H. 66; Sz. G. 195—6). Ennek megtörténte után:

53. *Rabbi*: Te ער פ'ב'ם' az a te aláírásod? — Igen. — (Sz. H. 66—73; Sz. G. 189—208).

54. *Rabbi*: Vajjon a מרש megbizott téged, hogy irjad alá a נט-et? — Igen. —

55. *Rabbi*: Azt a megbizást adta-e neked a מרש, hogy irjad alá a נט-et לשמו ולשמה ולשם נירושין? — Igen. —

56. *Rabbi*: Alá is irtad a נט-et לשמו ולשמה ולשם נירושין? — Igen. —

57. *Rabbi*: Tanutársadnak פ'ב'ם'-nak jelenlétében irtad-e alá? — Igen. —

58. *Rabbi*: Az aláírás előtt világosan kijelentetted-e, hogy akarod aláírni a נט-et לשמו ולשמה ולשם נירושין? — Igen. —

59. *Rabbi*: Mily szavakkal mondtad ezt?

60. *Tanu*: כזה הלשון:

אתה פ'ב'ם', ראה שאני חותם והנני חותם נט זה לשם פ'ב'ם' לרש בו אח אשחז פ'ב'ם' ואני חותם לשמו ולשמה ולשם נירושין

Igy szóltam és ekép cselekedtem is.

61. *Rabbi*: Vajjon megismered-e tanutársadnak aláírását? — Igen. —

62. *Rabbi*: Hallottad-e a מרש-tól hogy a tanutársadnak is azt a megbizást adta, hogy ő is irla alá a נט-et לשמו ולשמה ולשם נירושין? — Igen. —

63. *Rabbi*: Láttad-e, amint tanutársad a te jelenlétedben aláírta a נט-et? — Igen. —

64. *Rabbi*: Hallottad-e, amint tanutársad az aláírás előtt kijelentette, hogy a נט-et ם is נרושן ולשם ולשמה akarja aláírni? — Igen. —

65. Az 53—64 kérdések megisméllése a másik tanuhoz.

66. *Rabbi* a férjhez: Ön megmarad mind azok mellett, amiket a válólevél megírása előtt kijelentett, miszerint szabad akaratból, minden kényszer és minden feltétel nélkül adja feleségének a válólevelet és hogy semmi jogi kifogást nem emelt annak érvényessége ellen? — Igen. — (E. H. 134. §. 3 Hgh; Sz. H. 75; Sz. G. 215. Ha a férj kénytelen volt az írás idején eltávozni, a rabbi esküt vesz ki tőle, hogy távollétében nem tett és nem mondott semmi olyat, ami a válás érvényességének ártalmára volna Sz. H. 76.)

67. *Rabbi* az asszonyhoz: Ön is kijelenti, hogy szabad akaratból fogadja el férjétől a válólevelet és hogy annak érvényessége ellen nem emelt semmiféle jogi kifogást? — Igen. — (Sz. H. 81. Hgh; Sz. G. 210.)

68. A נט átadása בטן-ban történik, amelybe beszámítódnak a נ"ד tagjai, a סוטר és עדים is, de a מנרש nem (E. H. 133. §. 3 és hozzá Báér Hétév; Sz. H. 66. Hgh és 77; Sz. G. 174).

69. Az אט עדי הנתs egyúttal az עדי מציירה, akik megfigyelik a נט átadását. (E. H. 130. §. 1 Hgh; Sz. H. 66. Hgh és 84. Hgh; Sz. G. 175 és 227.)

70. A נט-et levélformába hajtjuk össze, mégpedik חלק בתוך כתב (Sz. H. 84. Hgh; Sz. G. 217).

71. *Rabbi* a' férjhez: Mielőtt feleségének átadja a válólevelet, egy héber nyelvű kijelentést fog hozzá intézni, amelyet előzetesen magyar nyelven elmondok, hogy mindketten megértsék annak jelentőségét. A kijelentés következőképpen hangzik: Ime ez a te válóleveled, fogadd el tőlem válóleveledet és légy általa éntőlem elválva és szabadná, hogy bárkivel újabb házasságra léphess. הרי זה ניטך והיחקכלי הרי זה וכו' תהיה מנורשת ממני מעכשיו והרי את מותרת לכל אדם. 1 (E. H. 136. §. 1 Hgh; Sz. H. 84. és Hgh; Sz. G. 229—231).

72. Az asszony gyűrű nélküli két csupasz kezét felfelé kitérve alulról összetartja. A férj az asszony kezei közé helyezi a נט-et, aki azt birtokbavétel jeléül felemeli és köpenye vagy hóna alá teszi, majd a rabbinak átadja. (E. H. 139. §. 14 Hgh; Sz. H. 81, 85; Sz. G. 221, 225.)

73. *Rabbi* a tanukkal együtt ismét elolvassa a נט-et. (E. H. 135. §. 1 és Hgh; Sz. H. 85; Sz. G. 236.)

74. *Rabbi* a נט elolvasása után annak hitelesítése קיום הנתs céljából kérdi: Te סוטר ס'ב'טs, megismered, hogy ez az a נט, amelyet te ס'ב'טs számára írtál נרושן ולשם ולשמה, hogy általa elváljon feleségétől ס'ב'טs-tól? — Igen. — (Sz. H. 85 Hgh; Sz. G. 237).

75. *Rabbi*: Te ער מ'ב'ם az a te aláírásod? — Igen. — (Sz. G. 238—241.)

76. *Rabbi*: A másik aláírás a te tanutársadé? — Igen. —

77. A 75—76 kérdések megisméllése a másik tanuhoz.

78. *Rabbi*: Ti tanuk מ'ב'ם és מ'ב'ם, ti megismeritek, hogy ez az a נש, amelyet a מוסר מ'ב'ם irt és ti aláírtatok סביב számára לשם נישין ולשמה ולשמה ולשמה, hogy ez által elváljon feleségétől, מ'ב'ם-től? — Igen. —

79. *Rabbi* kihirdeti, hogy a מ'ב'ם és מ'ב'ם közt fennállott házasság immár egyházi törvényeink szerint jogérvényesen fel van bontva. Figyelmezteti az összes jelenlevőket, hogy רתי és más נדוים רבנים átok terhe alatt megtiltották, hogy egy megtörtént házasságfelbontás utólagos bírálata tárgyává tétessék. (E. H. 154. § 22 és Hgh; Sz. H. 78. és 85; Sz. G. 242.)

V. Befejezés.

80. Az összerakott נש-et négy oldalt bemetsszük קרע ביד, irat-tárunkban eltesszük és a megtörtént válásról, amelyet jegyzőkönyvbe veszünk, bizonyítványt adunk az elvált házasságfeleknek, (Sz. H. 86; Sz. G. 244 és 249, ehhez Piszché Tesuvó.)

81. *Rabbi* közli a férjjel, hogy most már jogában áll bármikor újabb egyházi házasságot kötni. Az asszonnyal közli, hogy csak a חדשי הבחנה, vagyis 92. nap elmultával köthet újabb házasságot, és hogy כהן nem veheti őt feleségül. (E. H. 6. § 1 és 13. § 1; Sz. H. 87; Sz. G. 246.)

82. *Férj* az íróeszközöket visszaajándékozza a מוסר-nak (Sz. H. 69 Hgh; Sz. G. 173).

B) Kényszerválás.

1. Amidőn a férj vonakodik válólevelet adni feleségének — akár már újabb polgári házasságot kötött legyen, akár hitehagyott lett: miután a כוסין אחרו alkalmazása nem áll ma módunkban, a házasság egyházilag fel nem bontható.

2. Ha az asszony tagadja meg a válólevél elfogadását, R. Gersom tilalma folytán ugyancsak nincs módunkban akarata ellenére felbontani a házasságot (E. H. 119. § 6. Hgh).

3. Ha a válólevél elfogadását megtagadó asszony már újabb polgári házasságot kötött, avagy ha tiltott viszonyt folytat idegen férjüvel, vagyis ויתה תחתו, akkor azon az alapon, hogy a házasságfelbontás כפי הנהגה וכן יאדם שלא בטעו: kényszerválást megengedünk. A rabbiság az asszony számára לקבלה állít, aki a férj kezéből átveszi a נש-et. Ily esetben a válólevél szövegéből

kimarad a העומדת היום, mert lehetséges, hogy az nap nem tartózkodik a נש irásának helyén. A férj a שליח-hoz így szól:

אתה בינים וכה נש לאשתי בינים והרי היא מנורשת בו ממני ומותרת לכל אדם
A férj azután újabb, immár שליח להורכה felhatalmazást ad a megbízottnak, hogy ha felesége idővel kérné válólevelét, azt neki átadja. Ezen okból a válólevelét קרע nélkül a rabbiságnál marad.

4. Amidőn az asszony legalább 12 hónap elmulta óta sem a házasságot nem akarja helyreállítani, sem a válólevelet elfogadni בעלה על מורדה: azon alapon, hogy, אין זה כיד אשה לען את בעלה לעולם, kényszerválást alkalmazhatunk. Ugyan így járhatunk el, ha a válólevelét elfogadását megtagadó asszony elhagyta a zsidó vallást מומרת. A מורדת és מומרת asszonynál a házasságfelbontási eljárás ugyanolyan, mint a הנש זכו eljárás.

5. Ugyancsak helye van a kényszerválásnak, ha az asszony megtévelyodott נשחטיה, vagy gyógyíthatatlan epilepsziába esett נכסית. Tekintettel arra, hogy ezen esetekben az asszony önhibáján kívül jut a kényszerválás helyzetébe, ez eljárás vele szemben csak akkor alkalmazható, ha ellátása minden kétséget kizáró módon biztosítva van és ha három külön országban lakó száz rabbi és törvénytudó beleegyező nyilatkozatát adja a váláshoz, illetőleg feloldja a férjket R. Gersom tilalma אלול רבנים (A kényszerválás alkalmazására vonatkozó forrásokot lásd *Feldmann* Magy. Zsid. Szemle 1902. évfolyam héber rész 88. lap).

C) Válás megbízás útján.

1. Amikor mindkét házaspár hajlandó egyházilag elválni, de egymástól oly távol eső országokban tartózkodnak, hogy lehetetlen akár-melyik rabbiság előtt együtt megjelenniök, alkalmazható a megbízott útján történő válás. A férj lakóhelye rabbiságánál megiratja a válólevelet (העומדת nélkül), azt átadja a megbízottnak שליח להורכה, hogy vigye el feleségéhez. Ezen kívül két tanu aláírásával ellátott és a rabbiság által hitelesített felhatalmazó iratot הירשאה ad a férj a megbízottnak, amely szerint ez állíthat maga helyett más megbízottat, ez ismét állíthat maga helyett más megbízottat, akár száz megbízottig is, akár posta útján is eljuttathatja a válólevelet feleségéhez, aki akkor lesz elválva a férjétől, amidőn a válólevelét kezeihez jut. Ezután a שליח a rabbiság által hitelesített második felhatalmazó iratot הירשאה állít ki, az asszony lakóhelye rabbisága által előre megnevezett második megbízott שליח שני להורכה nevére, hogy maga helyett ez adja át a válólevelet az asszony kezébe; az első שליח felhatalmazza egyben a második שליח-ot, hogy maga helyett más megbízottat állíthat, ez ismét más megbízottat állíthat maga helyett egész 99 megbízottig. A váló-

levelet és a két ת-ה-ר-ש-א póstán beküldjük az asszony lakóhelye rabbiságához, ahol a ש-י-ה kezéből átveszi a válólevelet. Miután a válólevél átvételéről az asszony lakóhelye rabbisága értesíti a férj lakóhelye rabbiságát, ez a válás megtörténtéről bizonyítványt ad a férj számára a válás megtörténtéről. (A forrásokat, az eljárás pontos lebonyolítását és a két ת-ה-ר-ש-א szövegét lásd *Jechiel Michl Jozefs סדר נישין* fejezetében a ש-י-ה és סדר נש שלישי fejezetében.)

2. Amikor mindkét házaspár hajlandó egymástól elválni, de bizonyos fennforgó körülmények következtében a férj számára lehetetlen megjelenni a rabbiságnál és résztvenni a válási szertartásban; elfogadható a férjnek írásba foglalt כתב נש לאשה nyilatkozata, amellyel a férj felhatalmazza a rabbiságot, hogy az általa kijelölendő סוטר-ral irassa meg és az általa kijelölendő מוהר-ral irassa alá és az általa kijelölendő ש-י-ה útján adja át az asszonynak a válólevelet (Az erre vonatkozó forrásokat és a nyilatkozat pontos szövegét lásd Magyar Izrael XIV. évfolyam 55. lap).

Budapest

Dr. Groszmann Zsigmond.

Isszur v'hetter.

Elnéptelenedett helységek zsinagógáiról.

Sajnos ismételten előfordul, hogy régen virágzó hitközségek teljesen elnéptelenednek, templomuk, imaházuk évről-évre nem nyílik meg, egy-két zsidó ha marad a faluban. A templom roskadozik-omladozik, hatóság is betölti a használatát — mi történnék a templommal?

A talmud (B. K. 6 b.) tiltja a templom lerombolását; — míg újat nem építenek. Rambam is hasonlóan dönt (H. Tefilla 11, 12.); ám ott arról szól, ha újat akarnak építeni. Ravina esetében (Megilla 26b.) már értesülünk arról, hogy a vezetők és a közösség hozzájárulásával — bizonyos esetekben *eladható* a templom.

Kényszeresetben mi is ennek alapján dönthetünk: elnéptelenedett, roskadozó templom a legközelebbi rabbi hozzájárulásával eladható és az épület szentsége az értékre szól (»holcho hak'duso minenno v'chóló al hadomim») a pénzt iskolai célokra, talmud tanuló ifjak segélyezésére kell fordítani. (Zichron Jehuda I. 51.).

Nem szabad megváltoztatni az imák dallamát.

Évtizedek, évszázadok alatt csaknem minden imánknak kifejlődött a maga sajátos dallama. E dallamok (»niggunim ha-m'juchodim, t'filló t'fillo v'niggun s'lohe») szinte összenőttek a szöveggel, magával az ünneppel, az ünnep áhitatával. Az ünnep áhitatának teljes átéléséhez elmaradhatatlan tartozék a megszokott, sajátos niggun. Ezért megtiltották elődeink a megszokott dallam megváltoztatását, új dal készítését. Különösen a főünnepéken »En ha-chazon rás'oj l'sannausz haniggunim ha-n'hugim, s'lau l'válbél esz ha-cibbur.« Mahari Sz'gal megtiltotta még azt is, hogy más vidéken használatos dallamot énekeljenek imáinknál. Példát hoz fel arra, hogy egykor Regensburgban, hol az osztrák vidékeken szokásos dallammal énekeltek, a Mafitr a Rajnavidék' niggunját használta s ez nagy megütközést keltett. (Agnon.)

A Kaddis imánál álljon fel a gyülekezet.

Rendezettebb Istentiszteleteken valahányszor a Kaddis ima elhangzik — akár az előimádkozó, akár a gyászolók Kaddis imája, a gyülekezet azt állva hallgatja végig. Ezt nemcsak a modern rendezettség kívánja így, hanem multja van e szokásnak. A Sulchan Aruch O. Ch. 56-ban R^{mó} is ekként dönt. Ámde Maharil-re is hivatkoznak, aki nem állt fel ültéből minden Kaddisnál, mert nem talált erre forrást a hagyományban.

Midras Rabba Bamiðbor szidrában elmondja (Bam. 23, 18.), hogy nem szónoki forrást használ Biléám, midőn így fordul Bátákhöz: «állj föl Bálák és hallgasd...» — hanem parancsot ad, hogy ha Isten dicséretét mondja az egyik, a másiknak állva kell azt hallgatnia és megerősítenie. (Zichron Jehudó I. 70. Bpest, 5683.). Itt láthatjuk a R^{mó} forrását.

Mondhatja-e a Kaddis imát az, akinek élnek szülei?

Némely hitközségben az Olénu után, ha nincs gyászoló, elmarad a Kaddis ima. *Helytelen szokás.* A Sulchan Aruch (O. Ch. 132.) világosan előírja, hogy az hozzá tartozik a nyilvános ima rendjéhez. Bár ugyanott azt olvassuk, hogy ha nincs gyászoló, az mondja el a Kaddist, akinek *nincsenek* szülei, — mert a szülők idegenkednek attól, hogy éltükben gyermekük Kaddist mondjon, — mégis előállhat a helyzet, hogy vagy az előimádkozónak, vagy a rabbinak kell a befejező Kaddist elmondani, — ha életben van is szülője. Így járt el K'szav Szaufér is. A rabbik Kaddisát természetesen — még inkább elmondhatja a rabbi. (Zichron Jehuda I. 73.).

Kaddis di-rabbonon naponta való elmondásáról.

Felmerült a kérdés, hogy a rabbik Kaddisát is p'gimász kóvaud l'avaszov-nak tekintsék-e a szülők életében, mint az árvák Kaddisát, illetve, hogy mondjanak-e a rabbik mások helyett vagy mások emlékére Kaddis di-rabbonon vagy nem. A helyzet világos: A Sulchan Aruch J. D. 376. még az árvák Kaddisára nézve is azt véli, hogy ez az ima egyáltalán nem foglalkozik a halott emlékével — tehát az is mondhatja, akinek élnek a szülei.

Kőbánya.

Dr. Kálmán Ödön.

RABBIK ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE

A magyar rabbi külföldön.

»Zárszó« című cikkben foglalkozott nemrég az egyik napilap a képviselőházban megszavazott, úgynevezett második zsidótörvénnyel, amely, lassanként a magyar zsidóság ezreit fogja a legnagyobb bizonytalanságba taszítani, ezrek és ezrek kezébe fogja a vándorbotot adni és ezrek ajakára fogja a »hovák« kétségbeejtő kérdését adni. Ebben a sivár jelenben és kilátástalan jövőben, amely úgy az egyetemes, mint a hazai zsidóságra vár, mi a multba akarunk visszatekinteni és teljesíteni kívánjuk az frás parancsát: »Emlékezzél ősidókról, vess pillantást hajdankorra!« A törvény a zsidóság társadalmi, közjogi, gazdasági és művelődési viszonyait fogja megváltoztatni. A törvényjavaslattal kapcsolatban zsidó és nemzsidó részről elsősorban a zsidóság gazdasági téren szerzett érdemeire hivatkoztak, majd azokra a teljesítményekre, amelyeket a közművelődés különböző területein, mint például a tudomány, a művészetek, irodalom területein teljesítettek. De megfeleltek arról, — akár jó-, akár rosszszisztemüleg — hogy a zsidóság elsősorban és főleg vallásos

közösség, amelynek képviselői minden időben a rabbik voltak, amint a hagyomány is mondja, Mózesről kezdve a Véneken, a prófétákon, a Nagy Zsinagóga férfain, a Synhedrion vezetőin, a talmud tannáin, amóráin és a gáonokon keresztül — a móre de aszróig, a község tanítójáig, vagyis a rabbiig.

A zsidó szellemiségnek — amelyet ma annyira kárhoztatnak — tulajdonképpen a rabbik voltak fő képviselői. Ez a szellemiség pedig a Tórából fakadt és mint ahogyan a naphból szóródnak szét a sugarak, aképpen ebből a szellemiségből szóródnak szét a jog, az igazság, a szeretet, egyszóval: a Tizigének, a Szentség törvényeinek és a próféták humanitásának, s szociális érzésének a sugarai. Ennek a szellemnek a terjesztői voltak azok a magyarországi rabbik is, akik különösen az elmúlt évszázadban a világ minden részében töltötték be nemes hivatásukat.

Míg a XVIII. századig Magyarországra külföldről jöttek a nagy rabbik, sőt a XIX. század első felében a Mendelssohn szellemének megfelelően világi műveltséggel is rendelkező rabbik, addig a XIX. század második felétől kezdve hazánk a »do ut des« elve alapján adott újszólván az egész világnak rabbikat. Az előbbieik közül megemlíttjük a XVII. században Budán működő, vilnai származású, Kohén Efraimot és a szaloniki-i származású Kohén Szimhát, a XIX. század elején pedig a frankfurti származású, pozsonyi Szófer Mózes, az ugyancsak Pozsonyban működő, olaszországi származású Toszk Mordecháj és a bucsáci származású Tizmenic Mesullámot, a krakkói származású Grieshaber Izsák, paksi rabbit, aki a Makkél Noám című munkájában támadta meg Chorin Áront, aki morvaországi származású volt, az ismert halperben. Az első, világi műveltséggel is bíró rabbik külföldről jöttek hazánkba. Például: Löw Lipót szegedi, Sváb Lőv pesti, Meizl Benjámín Farkas, Kayserling Mayer ugyancsak pesti rabbik. A XIX. század második felében már magyarországi, de még a német főiskolákon képesítést nyert rabbikkal találkozunk, mint például: Kohn Sámuel pesti rabbi, Kohut Sándor pécsi, később nagyváradi rabbi, Rosenberg Sándor aradi, Sidon Adolf verseci, Goldberg Rafaél budai rabbi, — hogy csak a legkiválóbbakat említsük.

A magyarországi származású rabbik különösen három országban találtak új működési területre: Németországban, illetve a ma már azzal egyesült Ausztriában, a szó legtágabb értelmében (illetve Bukovina, Csehországban), továbbá Amerikában, végül Palesztinában. Mint már említettük, alig van ország, — akár Európában, akár más földrészén — ahová nem jutottak el magyarországi származású rabbik. Időrendi sorrendet követve, megemlíttjük a XV. század elején élt nagyszombati Izsákot (Tirna Eisek), aki előbb nagyszombati, majd pozsonyi, végül bécsi főrabbi volt. Tudományos munkásságot fejtett ki a középkori zsidó irodalom véghanyatlása idején. Ő az egyetlen zsidó teológus, akinek nevével az akkori európai zsidó teológusok nevének sorában találkozunk. Egy kis könyvecske jelent meg róla: »Isten újja« címmel; nagyszerű esemény, amely megtörtént nagyszombati Eisek rabbi-val, a »Szokások könyve«-nek szerzőjével.

A XVIII. század végén a legnagyobb talmudkorifeusok közé tartozott Benét Mordecháj nikolsburgi főrabbi, akinek szigorúan konzervatív álláspontja volt, de ellentétben Szófer Mózes-szel és Éger Akibával, megértette a kor szellemét. A kismartoni Éger Akiba — előbb friedlandi, később poseni főrabbi — szigorú konzervatív

felfogást vallott, amit így fejezett ki: »Ha valaki csak egy ezred-részt akarná megváltoztatni a mi rabbijaink szavának, az az egész Tórát rombadöntené.« A világi tárgyak tanítását ellenezte és e célra csupán napi két órát engedélyezett. Számos homilija és talmudmagyarázata maradt reánk. Érdekes, hogy életrajzát reformrabbik írták meg.

A Magyarországról származó rabbik mindhárom irányzatnak, vagyis a konzervatív (ortodox), a liberális (neolog) és a szélső reformirányzatnak voltak képviselői, úgy az Ó-, mint az Újvilágban. Mi a felsorolásban az országok sorrendjét követjük. Németországban a konzervatív irányzat követője: a nyitrai születésű Breuer Salamon (1849—1924), majnamelléki frankfurti főrabbi, a németországi ortodox rabbik elnöke, Hirsch Sámson Rafael veje, akinek felfogását követte, vagyis: a legszigorúbb vallásosság mellett a modern műveltség megszerzését is megengedte. Az úgynevezett Trennungso:orthodoxie híve volt. A berlini ortodox irányú Hildesheimer, a rabbiszeminárium rektora, a verbói születésű Hoffmann Dávid (1848—1916), számos talmudi vonatkozású mű szerzője és több tudományos folyóirat szerkesztője. A berlini Lehranstalt für Wissenschaft des Judentums talmudtanára, a lipótószentmiklósi születésű Bannet Eduard, számos tanulmány és tudományos mű szerzője, például: Samuel Hannagidról, az államférfiú és költőről, továbbá a Lehranstalt értesítőjében megjelent egyéb dolgozata. 1919-ben a porosz közoktatásügyi minisztérium a professzori címmel tüntette ki. Ugyancsak a berlini Lehranstalt tanára volt a nagyváradi születésű és a budapesti Rabbiképző Intézet első neveltjei közé tartozó Schreiner Márton (1863—1926), akinek különösen a vallásbölcsezet körébe tartozó, számos munkája jelent meg különböző külföldi, tudományos folyóiratokban. Guttmann Mihály, a budapesti Rabbiképző Intézet világhírű rektora (1921—1933), a boroszlói Jüdisch-Teologisches Seminar talmudtanára volt és a 21 kötetre terjedő talmudi enciklopédia szerkesztője. De e világhírű zsidó tudósok mellett a legnagyobb németországi hitközségekben is magyar származású rabbik és hitszónokok működtek. Berlinben volt rabbi, hitszónok és a Lehranstalt docense a miskolci születésű Maybaum Zsigmond, a német rabbiegyesület megalapítója, a Jüdische Homiletik és más mű szerzője, s akat a német császár a professzori címmel tüntetett ki. Leimdörfer Dávid (1851), hliniki születésű rabbi, Hamburgban lett első hitszónok, aki megjelenésénél, nyelvezeténél és tudásánál fogva Németország legkiválóbb hitszónokai közé tartozott. Több művet írt. Háború előtt Budapesten pedig nagyszerű előadást tartott a héber nyelv szelleméről és az IMIT évkönyvében dolgozatot írt a velencei zsidó származású és műveltségű Sára Koppia Sullám asszonyról. Ugyancsak Hamburgban működött a tiszabői Hirsch Márkus, aki előbb Prágában, majd Hamburgban volt rabbi és tagja volt a rabbiképző tervezetét előkészítő bizottságnak. A bajai születésű Perles József (1835—1894.), müncheni főrabbi, számos jeles mű szerzője, például: a zsidó esküvői és halotti szertartásokról, a rabbinikus nyelvtudománykérdésekről, de főleg a bizantológiai vonatkozásúak a Bizantinische Zeitschriftben jelentek meg. Fia, Perles Félix, a párizsi rabbiszemináriumban nyert rabbidiplomát és úgy tudjuk, mindmáig königsbergi főrabbi. Rosenák Lipót, brémai főrabbi, Pozsonynádason született 1869-ben. A leghíresebb jesibákon tanult, majd Bernben nyert doktori oklevelet. Nemcsak a hitélet terén

szerezett hervadhatatlan érdemeket, hanem sokat fáradozott az üldözött orosz- és lengyelországi zsidók érdekében is. Kezdeményezésére vezetette be a Norddeutscher Lloyd óceánjáró hajóin a rituális konyhát. 1924-ben Amerikába ment, hogy a brémai új zsinagóga és a nevét viselő menház számára támogatást eszközöljön ki, ami sikerült is neki. Visszautaztában a hajón halt meg. Tudományos hagyatéka sajtó alatt van. Testvérbátyja, Rosenák Miksa, a Pesti Izr. Hitközség valóság-oktatásügyi előljárója.

A németországi, magyarszármazású rabbik közül megemlíjtük még röviden a szenicei születésű Winter József, drezdai rabbit, aki Wünsche Friggyessel számos midrast adott ki, a vágujhelyi Weisse Samson berlini rabbit, a turdossini származású Rosenzweig Adolf berlini rabbit, számos tudományos mű szerzőjét és még számosabb tudományos folyóirat munkatársát s akinek egyik értekezése a »Nathan der Weise« megjelelésének századik évfordulója alkalmából jelent meg. Gross Henrik, augsburgi rabbi, (1835), szenicei születésű, a Gallia Judaica, a legkitünőbb zsidó kultúrtörténeti mű szerzője. A régi osztrák-magyar monarchia területéhez tartozó tartományokban is sűrűn találkozunk magyarszármazású rabbikkal, akik közül, sajnos, csupán a nevek felsorolására szoritkozhatunk. Prágában működött a csúzi születésű Ehrenfeld Nathan, akit veje, az ugyancsak magyarszármazású Bródi Henrich követett. Megemlíjtük a budapesti Rabbiképző Intézet neveltjei közül: a karlsbadi Ziegler Ignácot, a máhrisch-ostraui Spira Jakabot, a bielitzi (jelenleg lengyel) Steiner Márkust, a prossnitzi Goldschmidt Lipótot, a reichenbergi kecskeméti születésű Hoffmann Enilt, a marienbadi Diamant Sámuel, (továbbá a Németországban működő, landsbergi Elsass Bernátot.).

A boszniai Sarajevóban működött a váci születésű Wessel Sámuel, aki előbb rotterdami rabbi volt, Sarajevóban nagy tiszteletnek örvendett — még a szefárd zsidók körében is. Sok érdemet szerzett az Askenász-templom építése és a vallásos nevelés fejlesztése körül. Utódai: Urbach Henrik, a jelenlegi főrabbi, a budapesti Rabbiképző Intézet neveltje.

Anglia rabbikarában is számos magyarszármazásút találunk. Az óbudai születésű Schiller-Szines Salamon, 1848—49. tábori pap volt, bejárta az országot, mindenütt szónoklatokat tartott és zsidó honvédek toborzott. Manchesteri rabbi, később a cambridgei egyetemen a rabbinikus irodalom előadója volt. A tiszzaeszlári vérvád idején erős mozgalmat indított a babona ellen; amikor 1877-ben Eperjes leégett, gyűjtést rendezett Angliában a világhírű főiskola és a hitközség felsegítésére. Londonban működtek és működnek még ma is: Duschinszky Jakab, londoni rabbi, Schönfeld Viktor, a londoni Nord-End németnyelvű hitközség rabbija. A nemrég elhunyt Büchler Adolf, a londoni Jewish College rektora, a budapesti Rabbiképző Intézet növendéke volt és különösen a második templom történetébe vágó tanulmányaival vívott k imagának a tudományos világban hírnevet. »Zur Entstehung der Hebräischen Accente« című dolgozata a wieni Akademie der Wissenschaften Sitzungsberichteiben jelent meg. A jelenlegi Chief-rabbi a rebrényi (Ungmegye) születésű Herz József Hermann, akinek atyja már Amerikába vándorolt és ott volt rabbi, működött előbb a délafrikai Johannesburgban, majd Londonban. Adler Chief-rabbi halála után hosszas interregnum következett, mikor is csak őbenne tudott központosítani az angol birodalom zsidó-

ságának bizalma. »A zsidó gondolat könyve« című műve magyarul is megjelent Weiss Sámuel, budapesti hittanár fordításában. »Pentateuch« kommentárja pedig magyarul nemsokára az IMIT kiadványai között fog szerepelni. Marmorstein Arthur, a londoni rabbiszeminárium tanára ugyancsak magyarországi (szenicei) származású.

Az osztrák császárság ősi fővárosában, Wienben — a monarchia összeomlásáig — számos kiváló, magyarországi rabbi és teológiai tanár működött. Éspedig itt is mind a három vallási irányzatnak voltak képviselői. Magyarországi születésűek voltak: a wieni ortodoxia tulajdonát képező, úgynevezett Schiffschule főabbijai: Spitzer Benjámin Salamon, aki Szófer Mózes veje volt, s 40 évig működött, utána a marosvásárhelyi születésű és még ma is működő Fürst Zsigmond következett, aki a genfi Népszövetség előtt a szombat szabad megtartásának ügyében indított mozgalomban a világ ortodox zsidóságának egyik delegáltja. A bécsi Isr. Theol. Lehranstalt tanári karának magyarszármazású tagjai, illetve vezetői (rektorai): a pesti rabbiszeminárium neveltje, Krausz Sámuel, aki Jézus életéről, szent Jeromosról, a bizánci zsidókról írt munkái, továbbá a talmudban előforduló görög-római kölcsönszavakról írt, nagybecsű munkája révén soha el nem hervadó dicsőséget szerzett. Schwartz Adolf, a veszprémegeyi Addasztevelen született, tanulmányait a bécsi Bész Hámidrásban és a breszlai rabbiszemináriumban végezte. Előbb karlsruhei rabbi volt, később az 1893-ban megnyílt, bécsi rabbiszeminárium rektorának hívták meg. Kiváló hitszónok is volt. A talmudi hermeneutikába vágó tanulmányai nagy elismerést szereztek neki a zsidó tudományos világban.

Az Amerikában működő, magyarországi származású rabbik ugyancsak mindhárom vallásirányzatnak voltak követői. Az egri származású Wisse Aron, a Rodéf-Sálom hitközség rabbija New-Yorkban, fia: Stephen Wisse, elsőrangú hitszónok, a reformirányzat főképviseelője. Megalapítója az első amerikai cionista egyesületnek. Az utóbbi hónapokban nagy tevékenységet fejtett ki a zsidó világkongresszus összehívása körül. Grossmann Ignác, a new-yorki Bené-Ábrahám hitközség rabbijának a fia, Grossmann Louis, Cincinnati-ban rabbi, számos amerikai, angol és német tudományos társulat tagja, tudományos tartalmu dolgozatai pedig a legelőkelőbb amerikai tudományos folyóiratokban jelentek meg. A nemeskéri születésű Sold Benjamin előbb stockholmi és később baltimorei rabbi, különösen sokat fáradozott a szombat szentségének megvédése körül és az imakönyvet angolra fordította, azt jegyzetekkel látta el. Leánya: Sold Henrietta, kiváló író, aki Lazarus Mór »Ethica«-ját fordította le angolra. Az amerikai rabbikar egyik legnagyobb díze az ugyancsak magyarországi, (félegyházi születésű) Kohut Sándor, előbb pécsi, majd nagyvárad-i rabbi, Amerikában a new-yorki Ahavas-Heszed hitközség rabbija lett, kiváló angol hitszónok, munkatársa a legkülönbözőbb országok tudományos folyóiratainak. Chef-d'oeuvreje: az »Aruch Completum«, talmudi lexikon, amelynek kiadási költségeihez Kovács Zs. pécsi püspök 1000 forinttal járult. Fia, George Alexander Kohut, a new-yorki Emmanuel jelentékeny, nagy hitközség rabbija és a teológiai szeminárium tanára, s főkönyvtárosa. Irodalmi alapot létesített atyja, Kohut Sándor nevére és ennek jövedelméből különböző országokban (eddig Amerikában, Angliában, Ausztriában, Magyarországon) tudományos munkákat adtak ki, így többek

között: a bpesti Rabbiképző Országos Intézet félévszázados fennállása alkalmából jubiláris albumot. A budapesti Rabbiképző neveltjei közül és Amerikában működő rabbik közül megemlíttük: Feldmann Arthur, hamiltoni rabbít, Feldmann Mózes, pesti rabbisági elnök fiát, a kecskeméti születésű Gábor Andort, a new-yorki rabbiképző könyvtárosát, továbbá Klein Fülöpöt, a new-yorki Auhév-Cedek magyar hitközség rabbiját, aki sokáig az Agudasz Jiszról elnöke volt. Érdekes pályafutása volt a pozsonyi születésű Rosenblath Sámuelnek, akinek atyja kántor volt. Ő pedig Koch jeruzsálemi főrabbitól nyerte képeztetését, s a trentóni Adasz Jiszról rabbija volt, egyúttal pedig a new-yorki egyetemen a keleti nyelvek előadója.

De nemcsak európai országokba és az Újvilágba jutottak Magyarországról rabbik, hanem a Szentföldre is. Sokan akarták ugyanis ott lehúynyi szemüket, sokan jeruzsálemi hitközségek meghívására vándoroltak ki. Megemlíttük közülük: a jeruzsálemi héber egyetem földrajsszakos tanárának, Klein Sámuelnek nevét, a paksi születésű Duschinszky Józsefét, aki előbb Galántán, majd Huszton működött. Az alsókubini Horovitz Jenő rabbi, a palesztinai Kólél Hódnak, vagyis a német-, dán- és holland-palesztinai hivatalnak volt az igazgatója. Végül megemlíttük a Palesztinába került, magyarországi rabbi Benjáminját, Patai György Rafaelt, a jeruzsálemi héber egyetem első doktorát, majd ösztöndíjas tagját és tanárát, aki rabbiképesítést a budapesti Rabbiképző Intézetben szerzte.

Tudjuk, hogy ez a névsor nem teljes, mert kimaradtak belőle többen is.

Az előbb említetteken kívül megemlékezünk még a következő, különböző, külföldi országokba szakadt magyarországi származású rabbikról: Friedmann Méir bécsi rabbiszemináriumi tanár, a héber nyelvű Bész Talmud theologiai folyóirat szerkesztője számos midrás (Szifré, Mechilta) kiadója, az óbudai születésű Elherentreu Henrik müncheni rabbi, aki néhány év előtt kedves módon ismertette meg velem az általa kiadott Dikduké Szoferimot, Hirsch Márkus, Óbuda, Prága, majd Hamburg rabbijáról, aki a felvilágosodott német konzervatív zsidóság vezére volt, a Halberstadt-ban működő Nobl József, aki előbb Tatán működött, mint Handler Márk elődje, a csernowitz Rosenfeld József, Rosenfeld (Mayer miskolci rabbi fia, Nascher Simon, berlini rabbi, Nascher Mózes atyai nagybátyámnak, a bajai rabbinak fia, a hűgyészi Goitein család tagjai közül Goitein Hirsch koppenhágai, Goitein Eduárd burgenkunstadti rabbi, a németkereszturi Mandl Simon előbb kosteli, majd 1899-től 1924-ig neutitscheni rabbi volt. Dessauer (Móric meiningeni rabbi, kinek híres műve Spinoza és Hobbes, a szobotiszi születésű Frankfurter Móric és Arnold, bécsi rabbik és tábori lelkészek voltak, az utóbbi később a königsbergi Addas Jiszról rabbija lett.

A lipótószentmiklósi születésű Hübsch Adolf, aki a szabadságharcot mint honvéd küzdötte végig, a new-yorki Ahavas-Cheszed rabbija lett. Az itáliai rabbik közül megemlíttük az ankónai Rosenberg Chájimot (sárosmegyei Berzevice), a veronai Friedenthal Hermannnt, a római Herskovits Fábiánt és Kábán rabbiszemináriumi tanárokat, a meránói Grünwald Józsuát és a meráni, majd göppingeni rabbít, Tenzer Áront.

Az itt felsoroltak is bizonyíthatják, hogy működésük, amely a vallás, a tudomány, az irodalom, az emberszeretet és jóté-

könység végtelen, virágos mezein szóval, tollal, tudással, lelkesedéssel, alkotóerővel, kitartással fejlesztettek ki, dicsőséget, elismerést szereztek nemcsak felekezetüknek, a zsidóságnak, hanem szülőhazájuknak, Magyarországnak is, amelyhez úgyszólván életük utolsó pillanatáig, szívük utolsó dobbanásáig gyermeki hűséggel és szeretettel ragaszkodtak, s amelynek zengzetes nyelvét teljesen elfelejtteni sohasem tudták és nem is akarták!

Budapest.

Dr. Wolf József.

VALLÁSOS NEVELÉS

Új vallásoktatási könyvek.

Dr. Kohn Zoltán tanfelügyelői munkásságát csak azok értékelhetik, akik közelről, közvetlenül szemlélik. Van azonban ennek a munkásságnak két olyan eredménye is, amely a pesti hitközség vallásoktatásán túl az egész ország vallásoktatását érinti és ezért nyilvános értékelést kíván: egy segédkönyv a tanítók és egy iskolakönyv a tanulók számára.

*

A VALLASTANI TANANYAGBEOSZTÁST¹ mindenki — az is, aki nem a pesti rendszer szerint tanít — haszonnal és tanulsággal forgathatja. Tartalmazza a tananyagbeosztást az elemi-, polgári-, közép-, kereskedelmi-, tanonciskolák számára, továbbá a Talmud-Tóra és a dr. Hevesi Simon alapítványi vizsgálat tananyagát és a tanítás előtti és utáni imákat. Az iskolai tananyagbeosztásnál hónapról-hónapra és óráról-órara halad, a történeti anyagnál még a meg-

felelő (pesti) tankönyv lapszámát is jelzi.

Ez a tananyagbeosztás jóval több, mint egy pontosan meghatározott és iskolakönyvbe foglalt anyag kisebb egységekre való egyszerű felosztása. Mindjárt az elemi iskolai tanulmányok elejére például a szülői házról és az esetleges vallásos élményekről való beszélgetést helyezi, magasabb fokon is nem egyszer élményekről való beszélgetést, korábbi tanulmányokra való visszapillantást, kapcsolatteremtést, szemelvényolvastatást (megjelölve: honnan) stb. jelöli ki. Tekintettel van az ünnepekre, gondol chanukkaünnepélyre (gyertyagyújtás, játék), purim-ünnepélyre stb.

Legérdekesebbnek és legjelentősebbnek a tanonciskolákra vonatkozó elgondolást látjuk. Egyrészt: az eddigi tapasztalatok szerint a tanonciskolai növendékek nemcsak évről-évre, hanem évközben is csatlakoznak, illetve kimaradnak, az órára munkából fáradtan érkeznek, könyvvásárlásra nemigen kényszeríthetők, nagyon is különböző előképzettségűek, — szóval a legnehezebben taníthatók, nevelhetők. Másrészt: nemcsak várható, de már is tapasztalható a zsidó ifjúság elhelyezkedésének az a megváltozása, amely a tanonciskolák jelentőségét a vallásoktatásban erősen fokozza, irányukban való kötelességeinket és felelősségünket pedig pillanatnyilag szinte a legelsővé és

¹ Vallástani tananyagbeosztás az elemi-, polgári-, közép-, kereskedelmi-, tanonciskolák számára és a Talmud-Tóra, valamint a dr. Hevesi Simon Biblia-tanulmányi alapítvány vizsgálatának tananyaga. Budapest, 1939. (Segédkönyvek a vallásoktatáshoz. 1. sz. Kiadja: a Pesti Izr. Hitközség. Szerkeszti: dr. Kohn Zoltán tanfelügyelő). — V. ö. dr. Bolgár Ferenc ismertetésével. (Izr. Tanügyi Értesítő. 64. évf. 174—175. l.).

a legsúlyosabbá teszi. A történeti anyag itt — szerencsés módon — életrajzról életrajzra halad és életrajzokon keresztül érezteti meg a zsidó szellem lényegét és fejlődését. Az I. osztály életrajzai Abrahámtól Salamonig, a II. osztályéi Elijáhútól R. Júda Hánásziig, a III. osztályéi Rásitól Bialkig terjednek, időről időre megszakítva az ünnepek és vallásos jelvények ismertetésétől és kiegészítve a magyar zsidók történetével. (A tanonciskolák számára könyv egyelőre nincs, így a lapszámjelző rovat itt elmarad.)² A héber anyag majdnem mindvégig az imakönyvből való és nagyrészt hely- és időszerű. (Tanítás előtti és utáni imák, beköszöntő ünnepek imái.)

Aláírhatjuk egy másutt megjelent ismertetésnek azt a megállapítását, hogy »a korszaknyitónak szánt munka a hitoktatás súlybeli növekedését szolgálja. Nem felügyeleti intézkedésekkel, szolgálati és minősítési szabályokkal, hanem belső erőinek emelésével lehet a hitoktatást odajuttatni, hogy kibontakozzon munkásainak tanítói és nevelői egyénisége.«

*

Az új negyedik tankönyv: A ZSIDÓK TÖRTÉNETE A GÁONOK KORÁTÓL NAPJAINKIG.³

Nem azért tanítjuk a vallás- és erkölcsstan keretében a zsidóság történetét, hogy ifjúságunk ennek a történetnek az anyagát »tudomásul vegye«:

² Az azóta megjelent és most ismertetett zsidó történeti iskolakönyv a tanonciskolák *III. osztályának* is szól.

³ A zsidók története a gáonok korától napjainkig. A polgári és középiskolák IV. és a tanonciskolák III. osztálya számára írta: dr. Havas Manó szakfelügyelő-vallásánár. Az életrajzokat írták: dr. Fisch Adolf és dr. Hahn István vallásánárok. Budapest, 1939. (A Pestú Izr. Hitközség Iskolakönyvei. Szerkeszti: dr. Kohn Zoltán tanfelügyelő. 8. sz.) — V. ö. dr. Heller Bernát (Izr. Tanügyi Értesítő. 64. évf. 174—175. l.) és a Libanon (5. évf. 30. l.) ismertetésével.

a jelen munkavégzését és a jövő hitét akarjuk vele megerősíteni. Tiszteletet akarunk ébreszteni a zsidóság iránt. Meg akarjuk éreztetni, hogy életünk a zsidóság életének része. Meg akarjuk mutatni, hogy nagy értékek szálltak ránk múltjából és nekünk kötelességünk ezeket megbecsülni, megőrizni, továbbszármaztatni. Hogy amikor tanítványaink már sok mindent elfelejtettek abból, amit tanultak, az a lelkiesség, amelyet ily módon kialakítottunk bennük, még mindig erőforrásuk maradjon.

Ennek az iskolakönyvnek igen nagy érdeme az, hogy erről a célról soha nem feledkezik meg. Nem a zsidó-történeti tudomány egész anyagát kivonatosítja, hanem nevelő értékű anyagot választ ki és azt élénken, szemléletesen adja elő. Elhagyja azt, ami az általános fejlődés szempontjából nem jelentős, de kiemel minden mozzanatot, amelyen »megfordul« valami. (A könyv így az ünnepek ismertetésével, héber és magyar idézetekkel stb. együtt is alig haladja meg a 100 lapot.)

A könyv szerkezetét azonban még a Tananyagbeosztással való egybevetés után sem tudom teljesen helyeselni. Tudom, mi az »olvasmány« szerepe, mégsem látom be, miért kell a IV. osztályos könyvben *elől* egy »történelmi« fejezet, *hátról* pedig egy »életrajz« Júda Haléviről vagy Maimúni Mózesről. A könyv keletkezésének módja, a szerzők vagy a műfaj *különbözösége* stb. ugyanis mind nem tartoznak a tanúóra.

Az első rész (3—46. l.) három fejezetre oszlik: A zsidók története a közelkeleten. A nyugati zsidók története. Az újkori zsidók története.⁴ — A rövidség és a világosság mellett külön ki kell emelnünk azt a mértéktartást és tapintatot, amellyel napjaink zsidó problémáit érinti. A magyar zsidóságról szóló fejezet például kintul a

⁴ Kissé különös az első fejezet alfejezeteinek egymásutánja: A gáonok kora. Szádjá. — A karaiták. — A kereszténység. — Az izlám.

legrégebb időkből és elvezet a legújabb időkig, amikor a magyar zsidóság: »Nyelvben, érzésben és gondolkodásban teljesen megmagyarosodott. Magyaroknak vallotta és érezte magát, szívében és lélekben teljesen áthasonult a magyar föld fiaihoz. Békében és háborúban készséggel és lelkesen teljesítette hazafias kötelességeit. A világháborúban 10.000 hősi halottjával igazolta a magyar hazához való hűségét és szeretetét.« Ez után a bemutatás után már nem üres szólamként, hanem szinte bizonyossággként szólnak meg a befejezés vigasztaló igéi: »Menj népem, vonulj vissza kamráidba, zárd be mögötted ajtódat, rejtsd zsebdet el kis pillanatra, míg elmúlik a harag.« »Nem alszik és nem szunnyadozik Izráel örököje.«

A második újszerűbb, egyénibb és így értékesebb rész (47—90. l.) e kor nyolc vezéregyéniségének, majd — rövidebben — több magyar és külföldi kiválóságnak az életrajzát tartalmazza. (Ez utóbbiak közt ott vannak a magyar ipar zsidó nagyjai és a Nobel-díj zsidó nyertesei is.) — A nyolc nagyobb életrajz közül hét (Rási, Júda Halévi, Maímúni Mózes, Káro József, Báál Sem Tov, Mendelsohn Mózes, Herzl Távardar) nagyjából megegyezik *A felavatott ifjú könyve* c. bár micva-ajándékkönyv megfelelő életrajzaival, amelyet legutóbb e folyóiratban már ismertettünk. Mindenképen csak helyesíthető, hogy itt nyolcadiknak hozzá-

juk csatlakozik Bialiké is. »Bialik törénéelmi időkben emelkedett népünk szellemi irányítói közé«, — írják róla a szerzők és ez a néhány mondat egyúttal megmutatja ezeknek az életrajzoknak a stílus-kiválóságát is. »Korszakot záró és nyitó években állott becsülettel őrhelyén. Gyermekkorában még a reménytelen és szomorú orosz-zsidó múltban élt. Férlíkorában ihletett dalnoka, egyik legnagyobb szelleme a feltámadó zsidóság példátlan erőfeszítéseinek. Öregkorában pedig már az épülő Szentföld lázas munkarobaját hallgatja. Megadatott neki, hogy az Igéretföldjében álmódjék megoldott zsidó sorskérdésekről, a földhöz megtért erős zsidóságról, héber dalról a zsidó mezőkön és felemelő *Oneg Sabbat*-ról.« (Legyen szabad egy kritikai megjegyzést is tennem: szerintem *hitlan*-könyvbe és éppen a Júda Haléváról szóló fejezet végére nem illenek Heine-sorok. Heine egyrészt kitért, másrészt — mint ismeretes — »Jehuda ben Halévi«-ről, mint a lechó daudi« költőjéről énekelte különös verseit.)

*

Összefoglalva: a vallástani tananyagbeosztás és az új negyedikes iskolakönyv pedagógiai irodalmunk gazdagítását, a tanítás és a tanulás komoly nyereségét jelenti.

Budapest.

Dr. Vidor Pál.

EGYESÜLETI ÉLET

A titkári jelentésből.

(1939. dec. 28.)

Izráel számára megpróbáltatásokkal teli esztendő múlt el az ORE legutóbbi közgyűlése óta. Vergődő aggodalom állandó tanyát ütött a zsidó pap lelkében; alig is távozik onnan, nem enged pillanatnyi megkönnyebbülést sem a sok új meg új jelenség, melyek mind-

annyija híveink helyzetének rosszabbodását közli velünk.

Valláshirdető szavunk alapvonása a *biztatás*, a csüggedő lelkek felemelése, a reménykedés felkeltése. Szinte vértünk olajával egyekszünk a hit világosságát terjeszteni a sok gondfelhőtől sötétített korban. A rabbikar a prófétaiktól örökölt és könyveikből merített hivatásrajongással hirdeti Isten szavát

Izraelhez; a meggyőződés, az emberiségben bizás, az erkölcs és igazság ércalapját érezzük vártán állásunk talapzatán.

Ha Isten akarata nehezebb munkát szánt e kor rabbijainak, ha fájdalmasat is, még ebben is felemelő hivatást látunk s méitök igyekszünk lenni a Gondviselés kiszabta elhivatáshoz.

Mindannyian érezzük, meghalljuk tanulószobánk, meg íróasztalunk töprengéseiben az Írás szavát: »Kit küldjek Izraelhez s ki megy hozzájuk az Én igémme!« S mi alázatos hittel tekintünk az Égre: »Uram! csak küldj, küldj Izrael fiaihoz, házaihoz! Nem szorítjuk össze ajkunk s nem zugalódunk s nem rejtőzünk hajók mélyére a viharban s nem futunk ki hivatásunkból, hanem a Te igéid nyomán ápoljuk a Te segítségében való hitet híveinkben!«

*

Átiratban fordultunk az Országos Iroda vezetőségéhez és ebben közöltük a Rabbikarnak a közgyűlésen megnyilvánuló óhajait. Elsősorban felajánlottuk a *több felelősségvállalás munkáját*. Kértük a rabbiknak a felekezeti szerveiben való szélesebbkörű, jelentősebb és aktívabb beiktatását. Azután az erősebb lelkigondozás több papi állás szervezése útján való lehetővé tételét. Az idők szülte pártfogói és társadalmi munkaközösség alakulataiba a rabbik jelentékeny, azaz hatáskörrel bíró bekapcsolását. Átiratukra a válasz megérkezett: az Iroda köszönettel fogadja munkakészségünket s hangsúlyozza, hogy az mindenkor szívesen meghallgatja a Rabbikar véleményét.

Az ORE elnöksége igyekezett határozottságot teremteni belső munkánkban. A következő kérdésekkel foglalkozott, illetve a következők megoldását szorgalmazta:

Az *esküvői tilalmi* napok egységes megállapítása. Az ORE lapjában lerögzítette a kódexeink alapján megállapított tilalmi napokat. *Ha e tilalmi napok valamelyikén rendkívüli okok folytán valaki esküvőt akar tar-*

tani, akkor az illetékes főrabbi a fél írásos beadványával forduljon az ORE vallásügyi bizottságához és ez 24 órán belül véleményi, illetőleg választ ad. Ilyen megoldással egyrészt a felelősségvállalás enyhül, másrészt elérjük az egységes eljárást.

Előtérbe jutott a *szefard kiejtés* kérdése. Az elnökségi ülés akként határozott, hogy egyrészt alkalmat ad e kérdés megvitatására a közgyűlésnek, másrészt felszólítja az ORE tagjait, hogy e kérdésben írásbeli véleményüket nyújtsák be, hogy ez az ügy a legalaposabb megvitatás után kerüljön döntésre.

A Tanítóegyesülettel kapcsolatban megállapítjuk, hogy régebbi megállapításunk, mely szerint az ORE tagjai a Tanítóegyesület balatonfüredi üdülőjét ugyanolyan joggal vehetik igénybe, mint a Tanítóegyesület tagjai, örvendetesen megvalósult. Kartársaink szívesen üdülnek a nagyszerű otthonban.

Többbizben foglalkozott az ORE a metszői kábbólók ügyével. Az elnökség fenntartja régebbi álláspontját, hogy kábbólót ne adjon ki a rabbi, hanem az ORE szertartási bizottságának elnökéhez utasítsa vizsgára jelentkezőt. Ha pedig a helyi rabbinak aggálya van bármely — nem az előbb említett módon szerzett — kábbóló értékelésénél, terjessze azt az ORE vallásügyi bizottsága elé.

Foglalkozott az Elnökség a templomi *közének* kérdésével. Igen fontos, hogy az istentiszteleteken minél inkább aktív legyen a hívő, együtt énekeljenek, állandó legyen az áhitat s minél kevesebb a kántori túlzott, önkényes énekprodukcó. Az elnökség az Irodával együtt kívánja e fontos kérdést megoldani a hitoktatásba beillesztett egyházi énektanítás segítségével.

A templomi áhitat fokozását kívántuk elérni a M. I.-ben közzétett felhívás-szöveggel, melyet kartársaink nagyrésze valóban közölt híveivel.

Foglalkozott az ORE elnöksége a tavaszi hónapokban rendezendő *»zsidó hét«* előkészítésének gondolatával. A terv az, hogy felkérjük felekezeti, tár-

sadalmi, irodalmi és közművelődési egyesületeinket, hogy egyazon néven egymásutáni beosztással gyűléseket tartsanak: zsidó könyvnapot, kiállításokat, cserkész- és egyéb ünnepélyt rendeznek, ifjúsági üléseket tartsanak, ugyanakkor a Rabbisegyesület a különböző imaházakban vallásmélyítő alkalmi istentiszteleteket rendez. Szinte seregszemle lenne ez Izráel táborán.

Foglalkozott az ORE azzal az időszülete hatalmas tervvel is, hogy mi rabbik, igyekezzünk az Országos Irodát, az eddig csak adminisztrációs felkelezeti szervet a zsidó kultúrunka központi irányító szervévé átalakítani, természetesen a rabbik jelentős irányító közreműködésével.

Külföldön, pl. Németországban Beck berlini rabbinak sikertört. megalakítani a legnagyobb veszélyben is a német zsidók szellemi központját, e nélkül a német zsidóság teljesen elszorvaadt volna, ezzel azonban igazán jelentős vallási, kulturális, nevelési és humanitárius munkát végez.

Foglalkoztunk az *anyakönyvi* kérdések igen sok részletével állandó rovatot kívánunk nyitni erről a M. Izráelben, melynek rendszeres megjelenése elé sok nehézség gördül.

Az elnökség szükségesnek látja, hogy a rabbik *hivatalos levelezésén* már *külsőleg* is észlelhető legyen a válásos munka, melynek szolgálatában állunk. Már a levélpapíron és borítékra szimbólumunk: a két kötéltábla szerepeljen.

Foglalkoztunk az úgynevezett *»pásztorlevelek«* kérdésével. Ha a rabbitól is érkezik írás a hívőkhöz s nem mindig adófizetésre felszólítás, akkor ennek kettős az eredménye: az ünnepek fokozottabb előkészítése és a rabbiállás tekintélyének fokozatos kialakulása. Nem alkalmazott lesz a rabbi, hanem a templom gazdája s a hitközségi iroda a rabbi adminisztratív szerve.

Behatóan foglalkoztunk egyes hitközségekben mutatkozó fizetésredukciós hajlandóságokkal. A kartársak közül többen fordultak jogsegélyért az elnökséghez. Mi minden esetben fel-

kértük az Irodát, hogy igyekezzék a hitközségekre hatni, nehogy a rabbi és hitközsége között porre kerüljön a dolg. Az Iroda vállalta a közbenjárást. Híhetőség mindenütt sikerrel járt az intervenció.

A legutóbbi kormányrendeletek nyomán a fizetések (visszaállítás) volna napirenden. Igyekeznünk kell e téren és megtalálni a leghelyesebb útát.

Foglalkoztunk a középiskolai ifjúság *lelkigyakorlatának* kérdésével. Ma már sok helyen a másvallásúak lelkigyakorlatával egyidejűleg a mi gyermekeink számára is tartunk lelkigyakorlatot. Mielőbb kidolgozunk kell bizonyos egységes tartalmi és formai munkatervet a lelkigyakorlatok minél eredményesebbé tételére.

Foglalkoztunk a XI. k. kerületi főrabbi választásának jogi vonatkozásaival. A XI. k. kerület ugyanis kerületi főrabbit választott. Szabályzatát nem ismerjük. Semmi esetre sem érintheti a felkelezeti alapokmány, a kongresszusi szabályzat elvi határozatait s csak a magukra nézve kötelező erővel elismert tényezők körében lehet hatálya. Lényegében a kerületi rabbi-bizottságok elnökének felel meg ez a kerületi főrabbiág.

Foglalkozott az ORE a hívők minél szélesebb körére kiterjedő imádkozáshoz szoktatással. E célból a huachok mellé nyomtatott imádságok helyett izlésebb formátumu, hagyományos, rövid imákat tartalmazó, pár lapos füzeteket kell készítenünk, nem holmi imakönyv pótló könyvecskéket, hanem a hívők számára állandó vade mecumokat.

Foglalkozott az ORE a kartársak egyéni, állásukból folyó ügyeivel. Csaknem mindig, amikor az elnökséghez fordultak, sikerült ügyeiket sikerrel elintéznünk.

Megoldandó feladatainkat is kijelöljük: Szervezeti ügyek. Egységesebb felkelezeti élet kialakítása. A miniszter által közzétett középiskolai hitoktatási országos tanterv gyakorlati átvizsgálása. Betegsegélyző és biztosítási ügyeink rendezése. A fizetések visszaállítá-

sa. Az Országos Irodának kulturaközponná emelése. (A közgyűlés határozata szerint: országos kultúrprogram kidolgozása.).

A közgyűlés jegyzőkönyvéből

(1939. december 28.)

A Hősök templomában tartott istentisztelet előzte meg az ORE közgyűlését.

Dr. *Hevesi* Simon elnöki megnyitója bevezetőjében kegyeletes szavakkal emlékezett meg az ORE ezévi halottairól. *Büchler* Adolfról, a londoni rabbiképző igazgatójáról, a tudományos élet büszkeségéről. *Büchler* Márton orosz-házai, *Guttman* Simon zombori, *Singer* Jakab temesvári rabbikról, kiket búgó lelkipásztori működésükből szólította el a Gondviselés. Mindhárman nemesen töltötték be hivatásukat. A kegyeletes megemlékezés után *Hevesi* Simon nagyobbszabású elnöki megnyitójában vázolta a súlyos körülmények között lelkeskedő rabbik fokozott feladatait. A szenvedőkért kell erőnket kifejteni; küzdeni a lelkek kétségbeesése ellen. Hírdessük híveinknek, hogy ha nem is a maguk hajlandósága szerint választott, hanem *kényszerített* pályákon kell haladniuk és ha minimális is az életlehetőség, akkor is a szellemiség, a magasabb erkölcsiség, az etosz boldogító világban élhetnek. Sokféle *erosz* van: a hatalom, a pompa, a gyönyör erosza; ám megvan a kétségbeesésnek, a gyötrelenségnek, a csüggedésnek erosza is. Ezzel kell számbezálni! Őseink, sokkal nehezebb időkben is, mint ragyogó hősök állottak helyükön. A tanítás gyönyörű feladatát véggezzük. A tórával és a kultúrával kell híveinket vallásunk számára meghódítani. — Előadása után, napi-rend előtt megemlékezett a 70-ik születésnapját ünneplő dr. *Kiss* Arnold alelnökünkről, Isten áldását kérve továbbbi működésére. Meleg szeretettel köszönti őt az ORE nevében. — Dr. *Groszmann* Zsigmond ügyvezető alelnök ismerteti a hozzá érkezett vallásügyi, fontosabb kérdéseket s az azokra

adott válaszokat. A kartársak nagy figyelemmel és érdeklődéssel, majd hozzászólásokkal és megvitatással kísérték az ismertetett problémákat. Különösen az a kérdés volt hosszú diskusszió tárgya, hogy ha házasságfelbontásoknál a *férj* hibájából történik a válás és ha az mégis *mauréd*, nem akarja a get levelet átadni, hogyan történjék a *Kaufin auszau*, a kényszerválás? A kérdés megoldása, jelen körülmények között, *lehetetlen*. Éppen ily alaposággal került vita anyagába az az ábuzus is, amikor kitért családtagok az évekkel előbb elhunyt haláláig a zsidó vallást követő és zsidó temetőben elhamolt családőt, hatósági intézkedések igénybevételével, exhumáltatják és nemzsidó temetőbe temetik el. Hiába tiltakozik az illetékes rabbi vagy a chevra, a Vkm. döntését erőszakkal is végrehajtják. — Dr. *Kálmán* hosszabb titkári jelentést teresztett elő, mely ismertette az ORE egyévi munkáját; a felmerült vallási és kulturális kérdéseket; az ORE hivatalos folyóiratának ügyét, a kartársak érdekeit védő elnökségi intézkedéseket és mindazon feladatokat, melyeket az ORE-nak vállalni kell a magyar zsidóság valláskulturális munkájának vezetésében. Szükségesnek látja azt, hogy az ORE közreműködésével az Országos Irodát kultúrcentrummá alakítsák. Ne csak adminisztratív központ legyen az Országos Iroda, hanem onnan induljon ki a hitközsegek valláskulturális irányítása. — A titkári jelentéssel kapcsolatban megindult felszólalások betöltötték a közgyűlés tartamát. Dr. *Hirschler* Pál örömmel üdvözlö a kultúrcentrum megteremtésének gondolatát, de azt nem az Országos Irodával kapcsolatosan látja megoldhatónak. A világi vezetőség nem akar hatáskört adni a rabbiknak. Sok kifogásolni valót talál a zsidó közélet vezetőinek ténykedésében. Sokszor még a hang is bántó, melyet a rabbikaral kapcsolatban használnak. A megüregt rabbiállásokat nem töltik be, a vezetőség lanyhán kezeli a hívek lelkiéletének ápolását célzó intézkedéseket. A XI-dik község-

kerületben gyönyörű eredményeket értek el, de a legjobb indulatú vezető is elkedvetlenülítették a központban tapasztalt lanyha és nem helyes úton haladó eljárások. — Dr. *Berg* József is ugyanilyen szellemben szólalt fel. Élesen bírálta a hitélet terén jelentkező visszaeséseket. Különösen a fővárosban lát ezirányú vétkes mulasztásokat. A vidéken sokkal megértőbbek vezetőink; a fővárosi példa károsan befolyásolja a vidéket. A pesti zsidó kórház lelkigondozása hiányos. A pesti fiúk közül igen sok nem jut bár micvóján tóra elé. Kevés a pap a fővárosban. Az aszódai javítóintézetbe jutott pesti, angyalföldi 80 fiú közül 70 nem volt templomban bár micvóján. A pesti rabbi-titkárok oly kevés fizetést kapnak, hogy megélhetésükért lelkedással s nem pásztorális dolgokkal foglalkozhatnak. A Pártfogó irodákban nem lát rabbít az odaforduló. A VI. kk.-i vallásügyi bizottság nem működik. Dr. *Rácz* Zoltán kifogásolja a rabbi-titkárok munkakörét, mely sokszor nem rabbikhoz méltó. A rabbinevelésben is hibákat lát. Dr. *Róth* Emil összefoglalja az elhangzottakat. A rabbi gyakran bántva érzi magát a hitéletben. De nem hiúság vezérel ben-

nünket. Mi több munkakört, több hatáskört kérünk. Ne várjunk kultúr-munkát az Országos Irodától, hanem próbálja meg az ORE maga megvalósítani a kultúrcentrum megteremtését. Ha az ORE rendszeresen szétküldi kultúrprogramjait, akkor azt minden hitközség elfogadja. Indítványt terjeszt elő, melyszerint dolgozza ki az ORE az általa helyesnek vélt kultúrprogramokat s küldje szét azokat a hitközségeknek. A munka elvégzésére dr. *Pfeiffer* Izsák monori rabbít ajánlja. — Dr. *Klein* Andor örömmel csatlakozik dr. *Róth* indítványához. Ne késlekedjünk; minden helyes elgondolást hajtsunk végre. A VI. kk. vallásügyi bizottságának működését az ORE szorgalmazza. Az ORE intézzen átiratot az Orsz. Irodához és a pesti hitközséghez a rabbiállítások betöltése, illetve szaporítása ügyében. Dr. *Hevesi* Simon elnök örömmel hozzájárul az elhangzott indítványok elfogadásához. Kéri a magyar rabbikart, hogy nem csüggedve, nem lankadva — folytassák magasztos hivatásukat. — Dr. *Friedman* Dénes beterjesztette a pénztári jelentést, az elmúlt év zárszámadását és a jövő évi előirányzatot.

A rabbi hatáskörére, hivatali állására vonatkozó fontosabb törvények, rendeletek és döntvények felsorolása.

(Nem teljes.)

- 1840: XV. t.-c. I. rész 55. §. törvénykezési szünnapok.
- 1863. évi 15.940. udvari kancelláriai rendelet: az izr. házasságkötésről.
- 1863. évi 15.940. udvari kancelláriai rendelet: csak rabbi lehet anyakönyvvezető.
- 1867: XLII. t.-c. az izraeliták egyenjogúsításáról.
- 1867. évi kongresszusi szabályok.
- 1868: XXII. t.-c. a lelkészi lakokat felmenti a házadó alól.
- 1868: XXXVIII. t.-c. 11—15. §. hitfelekezeti népoktatási tanintézetekről.
- 1868: LIII. t.-c. a vallásváltoztatásokról.
- 1868: LIII. t.-c. 19. §. a tanulók kötelesek templomba járni.
- 1868: LIII. t.-c. 21. §. közintézményeknél a vallásos tanítás kötelező.
- 1868: LIII. t.-c. 23. §. arányos városi felekezeti segély.
- 1868: LIV. t.-c.: ünnepnap nem lehet törvénybe idézni.

1871. Az orthodoxok országos szabályzata.
1877. évi 2717. Vk. rend.: Izr. tanulók iskolai szünnapjai.
1877. évi 20.521. Vk. rend.: a talmud tórák nem zugiskolák.
1879. évi 5128. Vk.: hittanosztályzat nélkül nem lehet felsőbb osztályba lépni.
1881. évi LX. t.-c.: a végrehajtások ünnepen szünetelnek.
1885. évi 1924. Vk. rend.: az izr. anyakönyvvezetésről, anyakönyvvezetőkről, választásuk, köteleességük.
1889. évi 4.100. Vk. rend.: az elemi isk. hittan minimum 2 óra és csak az isk. épületében.
1889. évi 10.442. utólagos anyakönyvelés szabályai. (Elévült.)
1891. évi 18.382. Vk.: a tanonc-iskolákban péntek este írás alóli felmentés.
1891. évi 51.730. Vk.: csak az iskolaépületben lehet hittan.
1891. évi 6658. Kivonatok kiállításáról.
1892. évi 13.387. Vk.: hitközség nem járhat el önhatalmúlag rabbi ellen.
1893. évi 8.077. Vk. rend.: felmentés a szombati írás alól.
1893. évi 2.917 Vk.: rend.: aki nem fizet hittandíjat, nem kap bizonyítványt.
1893. évi 26.919. Vk. rend.: rabbi és hitközség közötti perben a KK. bíróság illetékes.
1893. évi 55.711. Vk. rend.: a szombati írás alóli felmentést az igazgató adja.
- 1894: XXXII. t.-c.: a gyermek vallásáról.
- 1894: XXXIII. t.-c.: az állami anyakönyvvezetésről.
1894. évi 28.899. Vk. rend.: az ipariskolákban a hittan heti 1 óra.
- 1895: XLII. t.-c. az izraelita vallásról (recepció).
- 1895: XLII. t.-c. 3. §. Lelkész és előljáró csak magyar állampolgár lehet.
- 1895: XLIII. t.-c. 13—15. §. a lelkészi képezésről.
- 1895: XLIII. t.-c. 15. §. a lelkész elmozdításáról.
- 1895: XLIII. t.-c. a vallás szabad gyakorlatáról.
- 1895: XLIII. t.-c. 14. §. az anyakönyvvezető rabbi választást az előljáróság köteles bejelenteni a törvényhatóság első tisztviselőjének.
1895. évi 35.501. Vk. rend.: az 1885. évi 1.924. sz. érvényessége meg nem szűnik.
1895. évi 113.357. az utólagos anyakönyvvezetésről.
1895. évi 5.757. Vk. rend.: a hitoktatást a felekezet ellenőrizheti.
1896. évi XXVI. t.-c. az egyházak segélye és az iskola-adó ügye a közigazgatási bírósághoz tartozik.
1896. évi 4.151. Vk. rend.: csak az illetékes hitoktató vizsgáztathat.
1896. évi 25.420. Vk. rend.: az egyházi anyakönyvvezetők állíthatnak ki továbbra is közérvényű másolatokat.
1896. évi 17.577.: hittan tanulása feltétlen kötelező.
1898. évi XIV. t.-c.: a kongrua törvény (izr. vonatkozás nélkül).
- 1898: XXVI. t.-c. 20. §. a közigazgatási bíróság ítél az egyházak segélyezésében és az iskolai adók vitás eseteiben.
1898. évi 5.912. Vk. rend.: a névváltoztatások bejegyzése.
1899. évi 32.543. Vk. rend.: áll. el. isk. növendékei istentiszteletre járjanak.

1900. évi 67.021.: az anyakönyvvezetés ellenőrzése megszűnik, de az akv. vezetők jogai érvényben.
1905. évi 52.243.: circumfóció hiányában hittanra kell tanítani az izr. növendékeket.
1907. évi 89.019. Vk.: bizonyítványok »hátiratolás«-ánál, ha új tartamu, bélyegköteles, ha kiigazítás, — mentes.
- 1908: XLVI. t.-c. 6. §. hitfelekezeti iskolák bezárásáról.
1908. évi 129.568. Vk. m. rend.: a hitoktatás nem a rabbi, hanem a hitközség joga.
1912. évi 84.561.: bibliai, vagy zsidó hangzású nevek megváltoztatásáról.
- 1913: XVI. t.-c. 26. §. a hitfelekezeti iskolaadóról.
- 1913: XXXVIII. t.-c.: a lelkési korpótlék.
- 1913: XL. t.-c. 27. §. kongrua megvonása fegyelmi vétség esetében.
1917. évi IX. t.-c.: lelkészek családi pótléka.
1920. évi 65.281. Vk. rend.: vallásváltoztatásokról.
1924. évi 6.122. Vk. rend.: lelkészek segélye a köztisztv. szerint.
- 1926: XXII. t.-c.: felsőházi képviselőt.
1927. évi 300. sz. Pü. Min. rend. a lelkészlak bérértéke kereseti-adómentes.
1927. évi 500. sz. Pü. M. rend. a lelkésziroda »kezelési kiadásai« az adóalapból levonhatók.
1928. évi 4000/1928. N. M. M. elnöki rend. (14. §.): hadirokkantak ügyében bizonyítvány bélyegmentes.
1928. évi 6284. Vk. rend.: izr. tanárok, tanítók munkamentesek Újévkor, Engesztelőnapon.
1930. évi 250/232. Vk. rend.: kivonatok illetéke $P 2.50 + 1 = P 3.50$.
1930. Kúriai döntés: a »véglegesítés« is »felmondható«.
1931. évi 205.748. Vk. rend.: a gyámhatóság kiskorúnak is engedélyezheti a vallászcserét.
- 230—11/272—1931. Vk. rend.: a rabbi és hitközsége szerződő felek, fizetésesköntent csak kölcsönös megegyezés szerint.
1931. évi 5.100. M. E. rendelet: az áttérési bizonyítványok bélyeg- és illetékkötelesek.
1932. évi 6296. Vk. rend.: a redukció nem lehet nagyobb arányú mint a köztisztviselői.
1933. évi 192.656. B. M.: kiskorúak vallásváltoztatása.
1933. évi 39.200. B. M. rend.: névmagyarosításhoz szükséges iratok bélyeg- és illetékmentesek.
1934. évi 106.621. Vk. rend.: csehszlovákiai bizonyítványkérések a Vk.-hoz küldendők.
1934. évi 4.903. Vk.: névmagyarosítási ügyben a bizonyítványok bélyeg- és illetékmentesek.
1935. évi 4.873. Vk.: külföldiek vallásváltoztatására saját törvényük mértékadó.
1936. Kúriai döntés P. I. 5381. sz.: a rabbi csak kivételes esetben veheti igénybe a rendes perutat (erőszakos háborítás esetében).
1936. évi 63.728. Vk. rend.: magániskolák ugyanannyi hittanóradíjat fizetnek a hitoktatónak mint az állam.
1936. évi 76.576/8. sz. külügym. rend.: a külföldről kért anyakönyvi kivonatok tárgyában.

1936. Kúriai döntés P. I. 1932. sz.: rabbi özvegyek kegydíja a nyugdíjárulék erejével bír.
1937. évi M. E. rend.: a lelkészek fizetése is visszaállítandó az 1933-as állapotra. (7.000/1937. M. E.).
1938. évi XV. t.-c. végrehajtása céljaira 4960/1938. M. E. rend.: bizonyítványok bélyegmentesek.
1938. évi 6917. II. sz. Vk. rend.: vallásváltoztatás bejegyzése az 1895. előtti adatokba csak Vk. rendeletre eszközölhető.
1938. évi 26.000. sz. B. M. rend.: a »tűzharcos« bejegyzésről. (L.: a következő t.-c.-t.).
- 1938: XV. t.-c. (zsidótörvény) értelmében »tűzharcosi« jelző bejegyzése csak a Vk. miniszter rendeletére eszközölhető.
1939. évi 7.720. M. E. rend.: az 1939. IV. t.-c. végrehajtása céljaira anyakönyvi kiv. bélyeg- és illetékmentes.
1939. évi 10.900. M. E. rend.: a visszacsatolt felvidék lelkészeinek kongruájáról.
1939. évi 1100. M. E. rend.: felvidéki iparijogrevízióhoz szül. biz.-ok bélyegmentesek.
- 1939: II. t.-c. a honvédelemről.

Pénztáros közlése.

1939. VIII. 21. óta tagdíjat fizettek: Bernstein B., Nyiregyháza; Breuer S., Nagykáta; Büchler Zs., Alberti-Irsa; Berend B., Szigetvár; Hitk., Baja; Hitk., Békéscsaba; Szentegylet, Baja; Szentegylet, Dombóvár; Enten M., Kassa; Eckstein M., Kassa; Farkas J., Budapest; Flesch A., Mohács; Friedman D., Ujpest; Grósz D., Nagykőrös; Guttmann H., Budapest; Szentegylet, Győr; Herzog M., Kaposvár; Hevesi S., Budapest; Horovitz J., Szombathely; Hirtenstein A., Zalaszentgrót; Hitk., Hódmezővásárhely; Junger M., Zalaegerszeg; Kalmár Gy., Csongrád; Kiss A., Budapest; Klein A., Abony; Kun L., Veszprém; Kohn Z., Budapest; Hitk., Kaposvár; Szentegylet, Kaposvár; Lichtmann M., Uj-

post; Linksz S., Kőszeg; Lów I., Szeged; Molnár E., Budapest; Mandel S., Budapest; Neumann J., Budapest; Szentegylet, Nagykőrös; Hitk., Nagykanizsa; Szentegylet, Nagykanizsa; Pollák M., Sopron; Szentegylet, Pécs; Szentegylet, Pestszenterzsébet; Rácz Z., Eger; Róth E., Győr; Rubinstein E., Szekszárd; Reschofszky A., Losonc; Schulz F., Mezőtúr; Silberfeld J., Békéscsaba; Schwelb M., Kalocsa; Hitk., Szekesfehérvár; Hitk. Szolnok; Hitk., Szombathely; Szentegylet, Szekesfehérvár; Szentegylet, Szeged; Szentegylet, Szolnok; Singer S., Rozsnyó; Singer S., Ipolyság; Venetianer kőr, Ujpest; Hitk., Ujpest; Vidor P., Budapest; Hitk., Veszprém; Wallenstein Z., Pécs; Weisz L., Mór; Weisz S., Budapest; Wolf J., Budapest; Hitk., Zalaegerszeg.

Kiadásért felelős: Dr. Kálmán Ödön.

Neuwald Illés Utódai könyvnyomda, Budapest, Üllői-ut 48.